

PHILIPPE VAN PARIJS

Alapjövedelem: egy egyszerű és erőteljes gondolat a huszonegyedik század számára¹

Az alapjövedelem (vagy demogrant²) olyan jövedelem, amelyet egy politikai közösség valamennyi tagja számára egyéni alapon biztosít, anyagi helyzetétől függetlenül és munkakötelezettség nélkül. Jelen tanulmány az eddig felmerült, különféle alapjövedelem-javaslatokat és ezek egyéb, hasonló gondolatokhoz való viszonyát foglalja össze; egységes formába önti az alapjövedelem mint a szegénység és munkanélküliség elleni küzdelemre egyaránt alkalmas stratégia alapgondolatát; megvizsgálja, hogy finanszírozható-e, és ha igen, hogyan, majd felsorakoztatja az északi és déli féltekén a bevezetéséért tett, legígéretesebb lépéseket.

„Biztosítsunk minden állampolgárnak szerény, de feltételekhez nem kötött jövedelmet, és hagyjuk, hogy más forrásokból tetszés szerint egészítsék ki azt.”

Ez az elképesztően egyszerű gondolat meglepően szerteágazó családfával büszkélkedhet. Az elmúlt két évszázadban egymástól függetlenül bukkant fel több helyen, különféle neveken – például „területi osztalék” vagy „állami prémium”, „demogrant”, „állampolgári bér”, „általános juttatás” és „alapjövedelem” – a legtöbb esetben nem sok sikerrel. Az Egyesült Államokban a hatvanas évek végén, hetvenes évek elején hirtelen megugrott a népszerűsége, egy elnökjelölt a programjába is beemelte, ám hamarosan a fiókok mélyére került, majd szinte el is felejtették. Az elmúlt két évtizedben azonban az Európai Unió országaiban

¹ Philippe Van Parijs: Basic Income: A Simple and Powerful Idea of the Twenty-first Century *Politics & Society*, Vol. 32 No. 1, March 2004 7–39, © 2004 Sage Publications

² A magyarországi szakirodalomban a demogrant kifejezésen alapvetően az olyan hozzájárulástól független, kategoriális (csoportosan célzott) pénzügyi ellátásokat értjük, amelyre egy meghatározott élethelyzetben lévő csoport összes tagja jogosult, tehát amelyek nincsenek jövedelemigazolásához kötve. Az amerikai irodalomban – James Tobin és munkatársai 1967-es cikke alapján – gyakran demograntnak nevezik az alapjövedelem előre (tehát nem negatív jövedelemadó formájában) fizetett formáját. Az 1972-es amerikai elnökválasztás demokrata párti jelöltje, George McGovern is demograntnak nevezte az alapjövedelem-javaslatát. – *A szerk.*

ALAPJÖVEDELEM

eddig példa nélkül álló és gyorsan terjedő közéleti vita középpontjába került. Egyesek számos társadalmi probléma, többek közt a munkanélküliség és szegénység egyedülálló megoldásának, míg mások esztelen, gazdaságilag elhibázott és morálisan elfogadhatatlan javaslatnak tartják, amelyet jobb, ha mihamarabb elfelejtünk, és egyszer és mindenkorra az eszmetörténet szemétdombjára vetünk. Hogy némi áttekintést nyerjünk a vitáról, először is azt fogom tisztázni, hogy mi az alapjövedelem, mi nem az, és mi különbözteti meg a létező garantált jövedelem-rendszerektől. Ennek fényében könnyebben megérthetjük, miért került az alapjövedelem az utóbbi időkben a figyelem középpontjába, miért ütközik heves ellenállásba, és hogyan kerekedhet mégis felül. A szerző szilárd meggyőződése, hogy nem fogjuk elfelejteni az alapjövedelmet, és nem is szabad elvetnünk. Az alapjövedelem azon egyszerű gondolatok egyike, amely alapjaiban fogja meghatározni az új évszázad vitáit, majd valóságát is.

Mi az alapjövedelem és mi nem az?

Az alapjövedelem olyan jövedelem, amelyet egy politikai közösség valamennyi tagja számára egyéni alapon biztosít, anyagi helyzetétől függetlenül és munkakötelezettség nélkül. Ezt a definíciót fogadom el ebben a tanulmányban. Ez a meghatározás nem fedti le az angol „alapjövedelem” (basic income) kifejezés, vagy annak más európai nyelvekre lefordított megfelelőinek (például *Bürgergeld*, *allocation universelle*, *renta básica*, *reddito di cittadinanza*, *basisinkomen* vagy *borgerlon*) valamennyi lehetséges jelentését. Ezek némelyike tágabb jelentéssel bír: olykor az adókedvezmény formájában nyújtott támogatásokat és a család anyagi helyzetétől függő nagyságú juttatásokat is ide sorolják. Máskor szűkebb jelentéssel használják ezeket: előírhatják például, hogy az alapjövedelem szintje elegendő legyen az alapvető szükségletek kielégítésére, vagy hogy lépjen minden más támogatás helyébe. A fenti definíció célja nem az egységes használat elterjesztése, hanem az érvek tisztázása. Vessünk egy gyors pillantást az alkotóelemeire.

(1) Jövedelem

Készpénzben, nem pedig természetben. Elképzelhető olyan támogatás, amely rendelkezik az alapjövedelem minden egyéb tulajdonságával, de természetben nyújtják, például szabványosított élelmiszercsomag vagy földhasználati jog formájában. Vagy lehetne akár korlátozott felhasználhatóságú különleges valuta is, például élelmiszerjegy vagy lakhatási támogatás, vagy tágabban értelmezve egy adott időszakra biztosított, de nem megtakarítható fogyasztási támogatás, Jacques Duboin „elosztó gazdaságának” mintájára.³ Az alapjövedelem ehelyett olyan, pénzben nyújtott támogatás, amelyben nincs kikötve sem a fogyasztás ideje, sem annak célja. A legtöbb változatban nem helyettesíti, hanem

³ Jacques Duboin (1945): *L'Economie Distributive de l'Abondance*, Paris: OCIA.

kiegészíti az olyan természetbeni juttatásokat, mint az ingyenes oktatás, vagy az alapvető egészségbiztosítás.

Rendszeresen, és nem egyszeri juttatásként. Az alapjövedelem-rendszerben a kedvezményezettek rendszeres időközönként jutnak vásárlóerőhöz, ami a javaslatától függően érvényesülhet hetente, havonta, vagy más éven belüli időszakonként. Elképzelhető olyan támogatás is, amely az alapjövedelem minden más tulajdonságával bír, de a kedvezményezett egyszer, egy összegben jut hozzá, például a nagykorúság betöltésekor. Ezt a megoldást is többen javasolták,⁴ a régiek közül például Thomas Paine,⁵ a közelmúltban pedig Bruce Ackerman és Anne Alstott.⁶ A rendszeresen folyósított alapjövedelem és az egyszeri alaptámogatás között ugyan lényeges különbség van, ám ezt nem szabad túlbecsülnünk. Az alaptámogatás egyrészt befektethető oly módon, hogy életjáradék formájában a kedvezményezett egész életében megteremtse az alapjövedelem éves vagy havi értékének biztosításmatematikailag megfelelő összeget, így gyakorlatilag egyenértékű lenne az alapjövedelemmel. Ha szabadon hagyjuk alakulni a biztosítási piacon, az életjáradék nagysága fordítottan lenne arányos a kedvezményezett várható élettartamával. A nők életjáradéka például kisebb lenne, mint a férfiaké. Az alaptámogatás hívei (köztük Paine, Ackerman és Alstott) ezt egy adott életkoron túl egységes alapnyugdíjjal egészítenék ki, amely nagyrészt megszüntetné a különbséget. Másrészt, az egy összegben kapott alaptámogatást nem csupán életjáradék megteremtésére lehet felhasználni – és ez megkülönbözteti az alapjövedelemtől –, ám ez a különbség gyakorlatilag megszűnik abban az esetben, ha a kedvezményezettek szabadon vehetnek fel kölcsönt jövőbeli alapjövedelem-kifizetések terhére. Még ha bölcsen a védelmünkbe vennénk is az alapjövedelmet a hitelezőkkel szemben, az akkor is olyan mértékű biztonságot teremtené, amelynek köszönhetően a kedvezményezettek bármikor könnyebben juthatnának kölcsönhöz, ami tovább csökkenti az alapjövedelem és alaptámogatás által megnyitott lehetőségkörök közti különbséget.

(2) A politikai közösség biztosítja

Az alapjövedelmet definíció szerint egy kormányzat fizeti valamilyen közösségre ellenőrzött forrásból. Nem szükséges azonban, hogy a nemzetállam fizesse, mint ahogyan az sem, hogy újraelosztó adóztatásból kell előteremteni a forrását.

Nemzetállami, azon belüli és azon túli szintek. A legtöbb javaslat az alapjövedelem finanszírozójaként, és egyúttal a forrás megteremtéséért felelős

⁴ John Cunliffe – Guido Erreygerso (2003): Basic Income? Basic Capital. Origins and Issues of a Debate. *Journal of Political Philosophy* Vol. 11, no. 1: 89–110.

⁵ Thomas Paine (1974 [1797]): Agrarian Justice. In P. F. Foner (szerk.): *The Life and Major Writings of Thomas Paine*. Secaucus, NJ: Citadel Press, 605–23.

⁶ Bruce Ackerman – Anne Alstott (1999): *The Stakeholder Society*. New Haven, CT, Yale University Press.

ALAPJÖVEDELEM

egységként a nemzetállamot jelöli meg, ahogyan azt az „állami prémium”, „nemzeti osztalék” és „állampolgári bér” kifejezések is mutatják. Elvben azonban a nemzetállam egy politikai szervezeti egysége, például egy tartomány vagy önkormányzat is fizetheti. Az egyetlen politikai egység, amely eddig a fenti definíciónak megfelelő valódi alapjövedelmet vezetett be, nem más, mint az Egyesült Államok Alaszka állama.⁷ Alapjövedelem elképzelhető azonban nemzetek feletti szinten is. Számos javaslat született az Európai Unió,⁸ vagy akár – bár ez még inkább elméleti felvetés – az Egyesült Nemzetek szintjén bevezetendő alapjövedelemre is.⁹

Újraelosztás. Az alapjövedelmet nem feltétlenül szükséges speciálisan erre a célra előirányzott forrásból előteremteni. Ehelyett akár a többi kormányzati kiadással együtt is finanszírozható a különféle forrásokból bejövő állami bevételekből. Az elkülönített finanszírozás hívei többnyire speciális adófajtából teremtenék meg az alapjövedelem alapját. Egyesek földadóban vagy a természeti erőforrások bevételeiben gondolkodnak – mint Thomas Paine,¹⁰ Joseph Charlier,¹¹ Raymond Crotty,¹² Marc Davidson¹³ és James Robertson.¹⁴ Mások inkább igen széles adóbázisú különleges jövedelemadóból¹⁵ vagy nagymértékben kibővített forgalmi adóból¹⁶ biztosítanák a forrást. A globális szinten bevezetendő alapjövedelem támogatói az olyan lehetséges új adóformákban rejlő lehetősége-

⁷ Lásd pl. Jim Palmer (szerk., 1997): *Alaska's Permanent Fund. Remarkable Success at Age 20.... But What Now?* (különszám). In *The Juneau Report*, 1997 nyár.

⁸ Michel Genet – Philippe Van Parijs (1992): Eurogrant. In *BIRG Bulletin*, 15: 4–7; Jean-Marc Ferry (2000): *La Question de l'Etat Européen*. Paris: Gallimard; Philippe Van Parijs – Yannick Vanderborght (2001): From Euro-stipendium to Euro-dividend. A Comment on Schmitter and Bauer. In: *Journal of European Social Policy*, 11: 342–46.

⁹ Pieter Kooistra (1994): *Het ideale eigenbelang*. Kampen: Kok Agora. Dirk Barrez (1999): Tien frank per dag voor iedereen. In *De Morgen*, 22 December; Myron Frankman (2001): *From the Common Heritage of Mankind to a Planet-wide Citizen's Income: Establishing the Basis for Solidarity*. Montreal: Department of Economics, McGill University.

¹⁰ Paine (1974).

¹¹ Joseph Charlier (1848): *Solution du problème social ou constitution humanitaire*. Basée sur la loi naturelle, et précédée de l'exposé de motifs. Bruxelles: "Chez tous les libraires du Royaume" („A királyság valamennyi könyvtárusánál")

¹² Raymond Crotty (1987): *Ireland in Crisis. A Study in Capitalist Colonial Development*. Dingle, Írország: Brandon.

¹³ Marc Davidson (1995): Liberale grondrechten en milieu. Het recht op milieugebruiksruimte als grondslag van een basisinkomen. *Milieu*, 5: 246–49.

¹⁴ James Robertson (1999): *The New Economics of Sustainable Development. A Briefing for Policy Makers*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities; London: Kogan.

¹⁵ Lásd például Helmut Pelzer (szerk., 1998): *Bürgergeld nach dem Ulmer Modell*. Ulm: RV-Verlag mikrokiadás, Reihe Wissenschaft; Helmut Pelzer (1999): *Finanzierung eines allgemeinen Basiseinkommens. Ansätze zu einer kombinierten Sozial- und Steuerreform*. Aachen: Shaker Verlag.

¹⁶ Lásd például Ronald Duchatelet (1994): *An Economic Model for Europe Based on Consumption Financing on the Tax Side and the Basic Income Principle on the Redistribution Side*. Az 5. BIEN kongresszuson előadott tanulmány, London, 1994. szeptember; Ronald Duchatelet (1998): *N.V. België. Verslag aan de aandeelhouders*. Gent: Globe.

ket hangsúlyozzák, mint a spekulatív tőkemozgásokra kivetett „Tobin-adó”,¹⁷ vagy az információáramlásért begyűjtött „bitadó”¹⁸.

Elosztás. Az alapjövedelmet azonban nem kizárólag újraelosztó adóztatásból lehetne finanszírozni. Az alaszakai osztalékrendszer¹⁹ alapja az állam bőséges olajkészleteit kiaknázó többrétű befektetési alap jogdíjainak egy része. James Meade²⁰ hasonló logika mentén állami tulajdonban lévő termelési javak jövedelmére alapozott társadalmi osztalékkal teremtené meg a méltányos és hatékony gazdaságot. Végül javaslatok egész sora született arról az elképzelésről is, hogy az alapjövedelem forrását pénzteremtéssel alapozzák meg, Major Douglas szociális hitel-mozgalmától²¹ kezdve Jacques és Marie-Louise Duboin *Mouvement français pour l'abondance*-án²² keresztül Joseph Huber kifinomultabb (és szerényebb) javaslatáig.²³

(3) A közösség minden tagjának

Állampolgársággal nem rendelkezők? A „politikai közösség tagja” kifejezést értelmezhetjük zártabban vagy nyitottabban. Egyesek, elsősorban azok, akik az „állampolgári bér” kifejezést használják, leginkább a politikai közösség jogi értelemben vett tagjait, vagyis az állampolgárokat értik ezen. Ebben az esetben az alapjövedelemhez való jog az egyik eleme az állampolgári jogok és kötelezettségek összességének, mint Jean-Marc Ferry²⁴ francia filozófus elképzelésében. Az alapjövedelem támogatóinak

¹⁷ Yoland Bresson: Il faut libérer le travail du carcan de l'emploi. *Le Monde*, 1999. március 16.

¹⁸ Luc Soete – Karin Kamp (1996): *The Bit Tax: Agenda for Further Research*. Maastricht: MERIT.

¹⁹ Patrick O'Brien – Dennis O. Olson (1990): The Alaska Permanent Fund and Dividend Distribution Program. In *Public Finance Quarterly* 18, no. 2: 139–56; Palmer (szerk., 1997): *Alaska's Permanent Fund*.

²⁰ James Meade (1989): *Agathotopia: The Economics of Partnership*. Aberdeen: Aberdeen University Press; Uő (1993): *Liberty, Equality and Efficiency*. London: Macmillan; Uő (1994): *Full Employment without Inflation*. London: Employment Policy Institute; Uő. (1995): *Full Employment Regained? An Agathotopian Dream*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

²¹ Lásd Walter van Trier (1995): *Everyone a King. An Investigation into the Meaning and Significance of the Debate on Basic Incomes with Special Reference to Three Episodes from the British Inter-war Experience*. Doktori disszertáció (PhD), Katholieke Universiteit Leuven.

²² Jacques Duboin (1945): *L'Economie Distributive de l'Abondance*; Marie-Louise Duboin (1985): *L'économie libérée*. Paris: Syros.

²³ Joseph Huber (1998): *Vollgeld. Beschäftigung, Grundsicherung und weniger Staatsquot durch eine modernisierte Geldordnung*. Berlin: Duncker & Humblot; Uő (1999): *Plain Money. A Proposal for Supplying the Nations with the Necessary Means in a Modern Monetary System*. Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg; Forschungsberichte des Instituts für Soziologie; Joseph Huber – James Robertson (2000): *Creating New Money. A Monetary Reform of the Information Age* London: New Economics Foundation.

²⁴ Jean-Marc Ferry (1995): *L'Allocation universelle. Pour un revenu de citoyenneté*. Paris: Cerf; Uő (2000): *La Question de l'Etat européen*. Paris: Gallimard.

ALAPJÖVEDELEM

többsége azonban – különösen, aki az alapjövedelmet kirekesztés elleni közpolitikai eszközként értelmezi – nem javasol olyan megszorításokat, amelyek tovább mélyíthetnék a munkaerőpiac dualizációját. Ők tágabban értelmezik a tagságot, vagyis az univerzális támogatást minden olyan személyre kiterjesztenék, aki jogszerűen és tartósan az állam területén él. Külföldi állampolgárság esetén operatív feltétel lehetne, hogy az illető adott ideig az ország területén éljen, vagy – a jelenleg érvényes jogszabályoknak megfelelően – belföldön adózzon, vagy a fenti két kritérium valamilyen kombinációja.

Gyermekek? Az életkor mentén is kialakíthatjuk a közösségi tagság egy zártabb vagy nyitottabb elképzelését. Az alapjövedelmet egyesek definíció szerint csak a népesség nagykorú tagjainak biztosítanák, ám ezt gyakran univerzális, vagyis anyagi helyzetétől független gyermektámogatási rendszerrel egészítik ki, amelyben a támogatás nagysága függhet attól, hogy a család hanyadik gyermekéről van szó, illetve növekedhet a gyermek életkorával arányosan. Mások az alapjövedelmet születéstől haláláig tartó jognak tartják, ami teljes mértékben helyettesítheti a gyermektámogatási rendszereket. Ekkor a támogatás nagyságának függetlennek kell lennie a gyermek családi helyzetétől, és különösen a testvérek számától. Vannak, akik szerint a gyermekeknek és a felnőtteknek járó alapjövedelemnek ugyanakkorának kellene lennie, mint ahogyan a szerény juttatást adó, alaszakai osztalékrendszer is működik, és ezt a logikát követi néhány, bőkezűbb javaslat is.²⁵ Azok legtöbbször azonban, akik a gyermektámogatási rendszereket az alapjövedelem-rendszerbe integrálnák, eltérő szintet szabnának a kiskorúakat megillető támogatásnak, a legnagyobb szintre ebben az esetben csak a nagykorúság betöltésekor vagy még később válna valaki jogosulttá.

Nyugdíjasok? A fentiekhez hasonlóan vannak olyanok is, akik az alapjövedelmet az aktív korúak számára tartanák fenn, a nyugdíjkorhatárt átlépők viszont automatikusan egyéni, anyagi helyzetétől független és járulékfizetési kötelezettség nélküli alapnyugdíjat kapnának, amelynek szintje meghaladná az alapjövedelemét. Hasonló rendszer van érvényben egyes európai országokban, például Svédországban és Hollandiában. A legtöbb javaslat viszont egész életen át, azaz a nyugdíjkorhatár után is biztosítaná az alapjövedelmet, amelynek szintje vagy azonos volna a fiatalabb felnőtteknek járó támogatásával, vagy valamivel magasabb lenne annál. Az időseknek járó alapjövedelmet bármely esetben ki lehetne egészíteni magán- vagy állami nyugdíjpénztári tagságból, munkavállalásból, illetve magán-megtakarításokból származó jövedelemmel.

Fogvatartottak, zárt intézetben élők? A politikai közösség tagságának legtágabb meghatározása esetén is valószínűleg lesznek olyanok, akik nem részesülnek majd az alapjövedelemben. A bűnelkövetők börtönben tartása még akkor is jóval többbe kerül a közösségnek, mint amennyibe egy szerény összegű rendszeres alapjövedelem biztosítása kerülne, ha a letöl-

²⁵ Lásd pl. Anne Miller (1983): *In Praise of Social Dividends*. A Heriot-Watt University közgazdasági tanszékének műhelytanulmánya.

tendő idő alatt végzett munkát is tekintetbe vesszük. Egyértelmű tehát, hogy a bebörtönzötteknek el kellene veszíteniük az alapjövedelemre való jogosultságukat a börtönbüntetés ideje alatt, kivéve persze az ártatlanul elítélteket. Szabadulásuk pillanatában pedig újra jogosulttá válnának. A más jellegű intézmények – például elmegyógyintézet, idősek otthona – tartós bennlakóira is ugyanez vonatkozik, mivel tartózkodásuk költségeit nem a benntartottak állják, hanem közvetlenül a közösség fizeti meg.

(4) Egyéni alapon

Mindenkinek jár. Az alapjövedelemre – a legtöbb jelenleg működő garantált minimumjövedelmi rendszerrel szemben – a háztartás egésze vagy a családfő helyett a közösség minden tagja egyénileg jogosult.

Egységes. Ha egy juttatásra mindenki jogosult is, annak szintjét befolyásolhatná a háztartás összetétele. A jelenlegi garantált minimumjövedelem-rendszerek figyelembe veszik, hogy a nagyobb háztartásokban alacsonyabb az egy főre eső megélhetési költségek szintje, ezért például egy együtt élő pár két tagja fejenként alacsonyabb garantált jövedelemre számíthat, mint egy egyedül élő személy. A támogatásokat biztosító hatóságnak ezért a méltányos és hatékony működés érdekében képesnek kell lennie felmérni a kedvezményezettek életkörülményeit. Az alapjövedelem azonban szigorúan egyéni alapon jár. Nem csupán abban az értelemben, hogy a közösség minden egyes tagjának jár, hanem abban is, hogy a támogatás szintje független a háztartás összetételétől. Az alapjövedelem-rendszer működése tehát felszámolja az életkörülmények feletti bármilyen kontrollt, és megőrzi a lakhatás megosztásának előnyét a megélhetési költségeinek csökkentése tekintetében. Az alapjövedelem éppen szigorúan egyéni jellege miatt megszünteti az elszigetelődési csapdahelyzeteket és ösztönzi a közösségi életet.

(5) Anyagi helyzetétől függetlenül

Jövedelemtől függetlenül. Az érvényben lévő garantált minimumjövedelem-rendszerekkel összehasonlítva az alapjövedelem legmeghökkenőbb tulajdonsága az, hogy jövedelmi helyzetétől függetlenül, szegénynek és gazdagnak egyaránt jár, mégpedig azonos összegben. A jelenleg működő garantált minimumjövedelem-rendszerek legegyszerűbb esetben először meghatározzák a háztartás típusától függő minimális jövedelem-szintet (egyedülálló felnőtt, gyermektelen pár, gyermekét egyedül nevelő szülő stb.), felméri a háztartás más forrásokból származó jövedelmeinek összegét, és az ezen jövedelmek és a meghatározott minimum közti különbséget kapja meg minden háztartás készpénzben. A jelenlegi rendszerek tehát *ex post* működnek, a kedvezményezettek jövedelemszintjének – akár csak egy adott időszakra vonatkozó – előzetes felmérése után. Az alapjövedelem azonban *ex ante* működik, bármiféle jövedelem-teszt nélkül. A kijelölt minimális jövedelmi szint felett keresők épp úgy joga-

ALAPJÖVEDELEM

sultak a támogatás teljes összegére, mint az előírt minimumnál kisebb jövedelműek. Az egyént megillető alapjövedelem szintjének megállapításakor semmilyen egyéb, az anyagi helyzetet befolyásoló tényező nem számít: sem az egyén informális jövedelme, sem az a segítség, amit valaki a családjától kaphatna, sem pedig ingóságainak értéke. Az adókötelezettség alá eső anyagi javakat lehet, hogy magasabb szinten kell megadóztatni az alapjövedelem pénzügyi forrásának megteremtéséhez. Az adók és juttatások rendszere azonban nem az anyagi erőforrások két különböző fogalmának korábbi dichotómiáján alapul, amelyben egy tágabb definíció vonatkozott a szegényekre (amelynek alapján meghatározták a támogatásokat), és egy szűkebb a jobb módúakra (amely az adóztatás alapja volt).

A gazdagok nem lesznek még gazdagabbak. Abból azonban, hogy a szegények és a gazdagok ugyanazt az alapjövedelmet kapják, nem következik, hogy mind a szegények, mind a gazdagok gazdagabbak lesznek. Az alapjövedelem kiosztásához ugyanis meg kell teremteni annak pénzügyi forrását.

1. Ha az alapjövedelmet egyszerűen csak hozzáadnánk az adók és juttatások jelenlegi rendszeréhez, akkor az aránylag gazdagabbaknak kellene megfizetniük saját támogatásukat és a viszonylag szegényebbek alapjövedelmének nagy részét is. Ez nyilván így van egy progresszív jövedelemadóval való finanszírozás esetén, de akkor is, ha a forrásokat egykulcsos adóval vagy akár regresszív fogyasztási adóval teremtjük elő. Ha az alapjövedelmet minden előtörténet nélkül úgy akarjuk bevezetni, hogy a szegényebbeknek kedvezzen, egyszerűen azt az alapfeltételt kell érvényesítenünk, hogy létszámukhoz (de nem feltétlenül a jövedelmükhöz) képest a magasabb jövedelműek nagyobb mértékben járuljanak hozzá a pénzügyi alap megteremtéséhez, mint a szegényebbek.

2. A legtöbb javaslat azonban az alapjövedelem bevezetésével párhuzamosan részben eltörölné a létező juttatások és adókedvezmények jelenlegi rendszerét. Ha a reform tartalma egyszerűen csak a szegényeknek jelenleg nyújtott, nem járulékhöz kötött juttatások kisebb összegű és egyenletesebb elosztása lenne a teljes lakosság körében, úgy ez számukra egyértelmű veszteség volna. Ezt az abszurd megoldást azonban senki nem javasolja. A legtöbb, közvetlen adóztatásra alapozó javaslatban az alapjövedelem csak a nem járulékhöz kötött juttatások legalsó részét váltaná fel, az adózók alacsonyabb jövedelemsávjaira vonatkozó adómentességgel vagy adókedvezményekkel együtt. Szerény összegű alapjövedelem esetén a jövedelem-újraelosztás viszonylag kis mértékű marad. Minél magasabbra emeljük azonban a szintet, annál magasabb lesz az átlagos jövedelemadó is, és annál nagyobb lesz a viszonylag gazdagabbaktól a viszonylag szegényebbek felé irányuló redisztribúció.

Jobb a szegényeknek, ha a gazdagok is kapnak? Tehát az, hogy az alapjövedelem mindenkinek jár, nem jelenti a gazdagok helyzetének javulását. De adott szintű minimum-jövedelem mellett valóban jobb az alapjövedelem a szegények számára, mint az anyagi helyzethez kötött garantált jövedelem? Igen, és pedig három – egymással összefüggő – okból. Először is, valószínűleg többekhez jut majd el a támogatás egy univerzális rend-

szerben, ha a koordináló hatóság nem vizsgálja az anyagi helyzetet. A szegények könnyebben tájékozódhatnak támogatáshoz való jogukról, és könnyebben jutnak majd hozzá a támogatáshoz. Másodszor, semmilyen szempontból nem megalázó az a támogatás, amely mindenkinek, állampolgári alapon jár. Ez még a legkevésbé lealacsonyító és a lehető legkevésbé tolakodó eljárás esetén sem mondható el a szegények, szűkölködők, magukról gondoskodni képtelenek számára szánt támogatásokról. A szegények nézőpontjából ez már önmagában is előny, hiszen az alapjövedelem igénylése nem stigmatizál, vagy legalábbis nem ilyen mértékben. Ennek közvetett hatása is van, hiszen ez a megbélyegző hatás összefügg avval, hogy milyen mértékben jut el minden arra jogosulthoz egy támogatás. Harmadszor, a rendszeres, kiszámítható támogatás nem szakad meg, ha valaki munkát vállal, miközben egy sima rászorultság-elvű támogatás esetén ez történne. Az azonos minimális jövedelemszintet biztosító, de rászorultság-elvű, garantált minimumjövedelem-rendszerekhez képest így kiszélesedik a kockázatokat nagyon is indokoltan kerülő szegények lehetőségeinek köre. Így megszüntethetjük a hagyományos támogatási rendszereknek tulajdonított, munkanélküliségi csapdák egyikét – egy olyan problémát, amelyekre a szociális munkásoknak jellemzően sokkal nagyobb rálátásuk van, mint a közgazdászoknak.

Megéri munkát vállalni? Az anyagi helyzettől függő garantált minimumjövedelem azonban egy más jellegű munkanélküliségi csapdát is teremt, amelyet elsősorban a közgazdászok hangsúlyoznak. Ez pedig a munkanélküliségi és alacsony fizetéssel szerezhető jövedelem közti túlságosan kis különbség. Ha az alsó jövedelmi szinteken minden egyes megkérésért euró ellensúlyoz, vagy majdnem teljes mértékben ellensúlyoz, vagy akár meg is halad a támogatásból elvesztett egy euró, akkor a keresőnek nem kell különösebben lustának lennie ahhoz, hogy inkább a gyengén fizető álláslehetőség visszautasítása mellett döntsön, vagy ne is keressen ilyen lehetőséget. A munkavállalással járó költségek – utazási költség, a gyermekgondozás megoldása – miatt nem is feltétlenül engedheti meg magának, hogy ilyen feltételek mellett dolgozzon. A munkaadóknak sem érne meg ilyen munkahelyeket teremteni vagy felkínálni, hiszen aligha válik lelkiismeretes és megbízható munkaerővé az, aki hálás volna, ha elküldenék. A minimálbér egyébként is megszüntetheti az olyan, teljes idős munkahelyek kínálatát, amelyek a garantált minimum alatti fizetést adnak, ebben az esetben a fenti megfontolás csak a részüdős munkákra vonatkozik. A rászorultság-elvű garantált jövedelem-rendszer alapjövedelemmel való felváltása sokak szerint alkalmas ennek a második munkanélküliségi csapdának a felszámolására is. Ha mindenkinek jár az alapjövedelem, de 100 százalékos adót vetünk ki minden olyan jövedelemre, amely nem haladja meg a garantált minimumot,²⁶ akkor ugyanazzal a munkanélküliségi csapdával kellene számolnunk, mint a rászorultság-elvű garantált minimumjövedelem esetén.²⁷ De ha élünk a kézenfekvő

²⁶ Lásd pl. Wim Salverda (1984): Basisinkomen en inkomensverdeling. De financiële uitvoerbaarheid van het basisinkomen. In *Tijdschrift voor Politieke Economie*, no. 8: 9-41.

²⁷ Lásd: 1. és 2. ábra a Függelékben.

ALAPJÖVEDELEM

feltételezéssel, hogy a legalacsonyabb jövedelmi szinteken az adókulcs jelentősen 100 százalék alatt marad, úgy igaz az alábbi állítás: mivel az alapjövedelmet mindenképp megtarthatod, akár dolgozol, akár nem, akár szegény vagy, akár nem, szükségszerűen jobban jársz akkor, ha munkát vállalsz.²⁸

Azonos a negatív jövedelemadóval? Vegyük észre azonban, hogy a második fajta munkanélküliségi csapdát látszólag épp ilyen hatékonyan szüntethetjük meg egy olyan rászorultság-elvű rendszerrel, amelyben a támogatások szintje a jövedelem növekedésénél lassabban csökken. Ez az úgynevezett negatív jövedelemadó, egy olyan egységes adókedvezmény, ami a kedvezmény összegénél kisebb adóteher esetén juttatás formájában is igénybe vehető [refundable tax credit]. A negatív jövedelemadó gondolatát elsőként Augustin Cournot francia közgazdász fogalmazta meg.²⁹ Milton Friedman³⁰ is javasolta, mint a jóléti állam részleges leépítésének lehetséges eszközét, James Tobin és munkatársai³¹ pedig behatóan foglalkoztak vele, mint a szegénység elleni küzdelem olyan eszközével, amely nem jelentene ellenősztönzést a munkavállalásra. Olyan adórendszerben, ahol semmilyen jövedelmet nem terhel 100 százalékos adó, és amely lineáris (bár ez nem szükségszerű), ott a negatív jövedelemadó minden (adott összetételű) háztartás jövedelemadó-terhét ugyanazzal a rögzített mértékű összeggel csökkenti, az ezen rögzített mértékű összeg és az adóteher közti különbséget pedig a háztartás pénzbeli juttatás formájában kapja meg, amennyiben a különbség pozitív értékű.³² Tegyük fel, hogy az adókedvezmény fix mértéke azonos egy adott alapjövedelem-javaslatban megjelölt összeggel. Ekkor az alapjövedelemnek megfelelő juttatást kap az, akinek nincs jövedelme, és így nem fizet jövedelemadót sem. A jövedelem növekedésével arányosan a támogatás mértéke csökken, épp úgy, mint a hagyományos rászorultság-elvű rendszerekben, csak lassabban: éppen olyan ütemben, hogy a támogatás utáni jövedelemszint pontosan megegyezzen azzal, amilyen a megfelelő alapjövedelem-rendszerben lenne.³³ A negatív jövedelemadó tulajdonképpen egyszerűen azt jelenti, hogy az adók és támogatások oda-vissza utalását megtakarítva azonnal a nettó végeredményhez vezet. Alapjövedelem-rendszerben a negatív jövedelemadó univerzális adókedvezményének finanszírozásához szükséges bevételeket az állam ténylegesen begyűjti, majd kifizeti. Negatív jövedelemadó-rendszer esetén csak egy irányban történik pénzmozgás: pozitív

²⁸ Lásd: 2. ábra a Függelékben.

²⁹ Augustin Cournot (1838): *Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses*. Paris: Librairie Hachette.

³⁰ Milton Friedman (1996): *Kapitalizmus és szabadság*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

³¹ James Tobin (1965): On the Economic Status of the Negro. In *Daedalus*, 94, no. 4: 878–98; Uő (1966): The Case for an Income Guarantee. In *The Public Interest* 4: 31–41; Uő (1967): It Can Be Done. In *The New Republic*, 1967. december 2.; James Tobin – Joseph Pechman – Peter Mieszkowski (1967): Is a Negative Income Tax Practical? In: *Yale Law Journal* 77, no. 1: 1–27; James Tobin (1968): Raising the Incomes of the Poor. In K. Gordon (szerk.): *Agenda for the Nation*. Washington, DC: Brookings Institution, 77–116.

³² Lásd: 3. ábra a Függelékben.

³³ Lásd: 3. és 4. ábra a Függelékben.

juttatás (vagy negatív adó) a háztartások részére az úgynevezett fedezeti pontig, negatív juttatás (vagy pozitív adó) fölötté.³⁴

Olcsóbb, mint a negatív jövedelemadó? Az alapjövedelem és a negatív jövedelemadó közti különbség az alkalmazott adminisztratív eljárások további részleteitől függ. Ez a különbség kisebb lesz, ha például közvetlenül a jövedelem megszerzésekor kell adót fizetni (és nemcsak az adóbevallások feldolgozása után). Kisebb lesz a különbség akkor is, ha éves időszakok helyett hetente vagy havonta mérjük fel az adófizetési kötelezettséget; ha a negatív jövedelemadó-rendszerben mindenki jogosult az negatív jövedelemadó várható értékének előzetes kifizetésére (utólagos kiigazítás mellett); vagy ha alapjövedelem-rendszerben mindenkinek joga van az alapjövedelmet pénzbeli juttatás helyett adókedvezmény formájában kérni. De a leghasonlóbb esetekben is alapvető különbség van egy alapvetően „ex ante” és egy alapvetően „ex post” működő rendszer között. A munkanélküliségi csapda bizonytalanságból fakadó, első vonatkozása miatt a megmaradó különbségek az alapjövedelem felé billentik el a mérleg nyelvét. Kevésbé fejlett technológiai feltételek esetén (ha pl. a postás készpénzben kézbesíti a támogatásokat), vagy korrupt és rossz hatékonysággal működő adóhatóság mellett az oda-vissza utalásokat megtakarító negatív jövedelemadó-rendszer jóval előnyösebb lehet. A technológiai transzferek és elfogadhatóan magas színvonalú adóügyintézés korában viszont a garantált minimumjövedelem-rendszer működtetésének adminisztratív költségeit elsősorban az információ és ellenőrzés költségei jelentik: valamennyi lehetséges kedvezményezett jogosultságáról való informálása, és jogosultságuk ellenőrzése. Ezekből a szempontokból egy univerzális rendszer kétségtelenül jobban teljesít, mint egy rászorultság-elvű. Minél automatikusabb és megbízhatóbb a folyamat mind a kifizetési, mind a begyűjtési oldalon, annál valószínűbb, hogy az adminisztrációs költségek tekintetében egy univerzális rendszer olcsóbban tudja eredményesen elérni a szegényeket. Többek között ezért érvelt James Tobin³⁵ is a negatív jövedelemadó helyett egy univerzális „demogrant” bevezetése mellett.

(6) Munkakötelezettség nélkül

Független az aktuális munkavégzéstől. A garantált minimumjövedelemre való jogosultság definíció szerint nem korlátozódik olyanokra, akik a múltban meghatározott ideig dolgoztak, vagy akik meghatározott összegű társadalombiztosítási járulékot fizettek ahhoz, hogy valamiféle társadalombiztosítási ellátásra jogosultak legyenek. Juan Luis Vivestól³⁶ kezdve azonban a legkorábbi javaslatok gyakran kötötték a jogosultságot valamiféle munkavégzéshez: ez lehetett az ódivatú és rossz hírű

³⁴ Lásd: 3. ábra a Függelékben.

³⁵ Tobin (1968): It Can Be Done: 14–18.

³⁶ Juan Luis Vives (1526): *De Subventionem Pauperum*. Bruges. Francia fordítás, 1943: *De l'Assistance aux pauvres*, Bruxelles: Valero&fils. Angol fordítás, 1999: *On the Assistance to the Poor*. Toronto, London: University of Toronto Press.

ALAPJÖVEDELEM

dologház, de lehetett a magánpiacon vagy állami szervezésben végzett közmunka-kötelezettség is. Az alapjövedelem élesen eltér a garantált minimumjövedelem garantált munkavállaláshoz kötődő logikájától. Az olyan bértámogatási rendszerektől is eltér, amelyek a legalább egy kereső taggal rendelkező háztartásokat támogatják, mint az amerikai munkajövedelem utáni adókedvezmény [Earned Income Tax Credit] vagy az Egyesült Királyságban nemrég bevezetett munkavállaló családoknak biztosított adókedvezmény [Working Families Tax Credit]. Mivel hatástalanítja a munkanélküliségi csapdát, vagyis a nettó haszonélvezőit munkavállalásra ösztönzi, az alapjövedelem (vagy negatív jövedelemadó) értelmezhető bértámogatásként vagy jövedelemkiegészítő támogatásként is. A valóságban azonban több ennél: mivel feltétel nélkül jár, alapjaiban tér el a legtágabban értelmezett munkavállalást támogató rendszerektől is.

Független a munkavállalási hajlandóságtól. A hagyományos garantált minimumjövedelem-rendszerektől is alapjaiban tér el, mivel ezekben csak azok jogosultak támogatásra, akik valamilyen értelemben hajlandók dolgozni. E kikötés tartalma országról országra más, olykor akár egy országon belül is változhat közigazgatási egységtől függően. Vonatkozhat arra, hogy kötelező elfogadni a megfelelő munkaajánlatot – jelentős adminisztratív diszkrécióval arra nézve, az elhelyezkedés és képzettség szempontjából mi számít „megfelelőnek”; vagy bizonyíthatóan aktívan kell állást keresni; esetleg „beilleszkedési szerződést” kell aláírni és betartani, ami kapcsolódhat fizetett munkához, képzéshez vagy más hasznos tevékenységhez. Az alapjövedelem azonban jogként jár (és nem megtévesztéssel) a háztartásbelinek, a diáknak, a munkájában szünetet tartónak, és az állandóan csavargónak is. Vannak köztes javaslatok is, mint Anthony Atkinson „részvételi jövedelme”³⁷, amely a juttatásra való jogosultságot meglehetősen szélesen értelmezett társadalmi hozzájáruláshoz kötné, ami lehet teljes, illetve részidős fizetett munka, vagy önfoglalkoztatás; oktatásban, képzésben való részvétel vagy aktív munkakeresés; kiskorú gyermekek vagy gondozásra szoruló idősök otthoni ellátása, vagy bejegyzett szervezetnél végzett rendszeres önkéntes munka.

Miért van szükségünk alapjövedelemre?

Ha nem akarunk jövedelem-tesztet, akkor fontos, hogy a munka-tesztet is elhagyjuk. A feltétlen jogosultság két eleme – az anyagi helyzet ellenőrzésének és a munkavállalási hajlandóság felmérésének elhagyása – segítségével világíthatunk rá, hogy miért különösen releváns az alapjövedelem gondolata a jelen körülmények között. A feltétlen jogosultságnak ez a két

³⁷ Anthony Atkinson (1993): *Beveridge, the National Minimum, and Its Future in a European Context*. WSP/85 számú műhelytanulmány. London: London School of Economics, STICERD. Uő (1993): *Participation Income*. In *Citizen's Income Bulletin* 16: 7–11; Uő (1996): *The Case for a Participation Income*. In *Political Quarterly* 67, no. 1: 67–70; Uő (1998): *Poverty in Europe*. Oxford, UK: Blackwell; Yannick Vanderborght – Philippe Van Parijs (2001): *Assurance participation et revenu de participation. Deux manières d'élargir l'Etat social actif. Reflets et perspectives de la vie économique* 40, no. 1–2: 183–96.

eleme – az anyagi helyzet és munkavállalási hajlandóság ellenőrzésének hiánya – látszólag teljesen független egymástól. Az alapjövedelem bevezetésének javaslata azonban csakis akkor bír meggyőző erővel, ha a kettő egyszerre van jelen. Korábban már kifejtettük, hogy a rászorultsági elv elhagyása szorosan kapcsolódik a munkanélküliségi csapda hatástalanításához (annak két fő dimenziója mentén), amely így lehetővé teszi olyan alacsony fizetésű munkahelyek megteremtését és betöltését, amelyek jelenleg nem léteznek. Az ilyen munkák egy része színvonalatlan, meg-alázó és kilátástalan lehet, így értelmetlen volna támogatnunk. Vannak azonban kellemes, tartalmas és tágabb perspektívákat nyitó munkák is köztük, amelyeket az alacsony fizetség ellenére is megéri elvállalni, vagy a munka önmagában vett értéke, vagy az így nyert tapasztalat miatt. De ki az, aki felismeri a különbséget a kettő között? Sem a törvényhozók, sem a bürokraták – csakis azok a munkavállalók, akik a döntéshozó elit tagjainál sokkal inkább átlátják az előttük megnyíló munkalehetőségek számtalan aspektusát. Rendelkeznek azzal a tudással, melynek alapján válogathatnának, ám nem mindig rendelkeznek a válogatás lehetőségével, különösen, ha készségeik nem elég piacképesek, vagy nem bizonyulnak kellően mobilnak. A munkához nem kötött alapjövedelem lényegesen jobb alkupozícióba emeli a leggyengébbeket, a munkához kötött garantált minimum jövedelem viszont nem képes erre. Másképp szólva: a munka-teszt elhagyása kulcsfontosságú ahhoz, hogy a jövedelem-teszt elhagyása ne vezethessen a pocsék munkahelyek bővüléséhez.

Ha nincs jövedelem-teszt, akkor munka-tesztre sincs szükség. A rászorultsági elv hiányával fennmarad a munkavállalásra való ösztönzés, így kisebb a kísértés, hogy a munkára való hajlandóság vizsgálatával csökkentjük azt a félelmet, hogy az ellentételezés nélküli segélyezés egy dologtalan társadalom alatti osztály [underclass] kialakulásához vezet majd. A rászorultság vizsgálatának hiányában az adó- és támogatási rendszer várhatóan oly módon alakul, hogy a kedvezményezettek jelentősen növelhetik jövedelmüket, ha munkát vállalnak, még akkor is, ha kevés fizetésért vagy csupán részmunkaidőben dolgoznak, miközben nem kell attól tartaniuk, hogy bennragadnak ezeken a munkahelyeken, ha képzettségük javul, vagy ha több időt tudnak munkára szánni. A munkaerőpiacra való belépés vagy visszalépés így könnyebbé válik, támogatást kap, és – azok megnyugtatóására, akik a társadalom dolgozó és nem dolgozó rétegekre való szakadásától tartanak – sokkal kevésbé lesz szükséges a támogatásra való jogosultságot munkavállaláshoz (vagy arra való hajlandósághoz) kötni. Röviden tehát (s talán túlságosan is tömören) éppen úgy, ahogy a munka-teszt hiánya megelőzi, hogy a jövedelem-teszt hiánya elfogadhatatlan módon a kizsákmányolást támogassa (ami akkor állna be, ha méltánytalan, alulfizetett állásokat kényszerítenénk a dolgozókra a támogatásra való jogosultság feltételeként), úgy a jövedelem-teszt hiánya megelőzi, hogy a munka-teszt hiánya elfogadhatatlan módon a kirekesztést támogassa (ami akkor állna elő, ha hatására többé nem tartanánk problematikusnak egy olyan rendszert, ami az alacsony termelékenységű állások ellehetetlenítésével az alacsony termelékenységű dolgozókat tartósan távol tartja bármilyen munkaerő-piaci résztvételtől). Az alapjövedelemre való feltétel nélküli jogosultság két eleme logikailag

ALAPJÖVEDELEM

független egymástól, ám egy komoly meggyőző erővel rendelkező javaslatnak mindkettő nélkülözhetetlen eleme.

Aktivál és felszabadít. A feltétlen jogosultság két eleme közötti fenti összefüggés alapozza meg az alapjövedelem, mint a szegénység és munkanélküliség összefüggő problémáinak kezelésére szolgáló rendszer melletti központi érveket. A hagyományos garantált jövedelem-rendszerekkel összevetve az alapjövedelem mellett szóló legfontosabb érv az a sokak által osztott nézet, hogy a társadalmi igazságosság nem csupán a jövedelemhez való jogot jelenti, hanem a (fizetett vagy nem fizetett) tevékenységhez való hozzáférés jogát is. Akkor tudunk a leghatékonyabban reagálni mind a jövedelmi, mind a tevékenységi szempontra, ha az egyén tevékenységétől függetlenül fenntartjuk a jövedelem folyósítását (bruttó viszonylatban), s így „aktiváljuk” a támogatást, vagyis kiterjesztjük a kényszerű inaktivitáson túl, a kevésbé jövedelmező tevékenységekre is. Jogos a felvetés, hogy más eszközök – mint a munkavállalókat támogató adókedvezmény, vagy a bértámogatások – jobban, vagy kisebb költséggel biztosíthatnák az alacsony termelékenységű munkahelyek életképességének védelmét, s így garantálhatnák a fizetett munkát a leginkább rászorulóknak. Ám ha a cél nem pusztán a szegények dolgoztatása, hanem az értelmes fizetett tevékenység biztosítása a számukra, úgy az alapjövedelemre való jogosultság feltétlen jellege behozhatatlan előnnyel bír: javítja a legrosszabb helyzetben lévők alkupozícióját, hogy képesek legyenek válogatni (amennyire ez fenntartható) a vonzó vagy ígéretes lehetőségek és a kulimunkák között.

Alapjövedelem és társadalmi igazságosság. A fenti okfejtés kimondatlanul a társadalmi igazságosság olyan felfogásán alapul, amely a jó életről alkotott bármiféle elképzelés követését és megvalósítását lehetővé tévő, valódi szabadság méltányos elosztását követeli meg. Ezt az elképzelést vázoltam fel és védtem meg *Real Freedom for All* (Valódi szabadságot mindenkinek) című könyvemben.³⁸ Az alapjövedelem számos egyéb elvi igazolása lehetséges,³⁹ míg rengeteg gyakorlati érv is rendelkezésre áll az alapjövedelem indoklásában.⁴⁰ Meggyőződésem azonban, hogy ha igazán meggyőzően kívánunk az alapjövedelem mellett érvelni, akkor hivatkoznunk kell a „valódi szabadság” valamilyen fogalmára (amely szerint nemcsak jogunk, hanem lehetőségünk is van kívánságunk szerint cselekedni), mint a társadalmi igazságosság *distribuendum*-ára, amit valamilyen erőteljesen egalitáriánus kritérium szerint kell elosztani. Az általam felvázolt „valódi libertáriánus” felfogásban kulcsszerepet kap az a nézet, amely szerint valódi szabadságunk alapvetően olyan adomá-

³⁸ Philippe Van Parijs (1995): *Real Freedom for All. What (if Anything) Can Justify Capitalism?* Oxford, UK: Oxford University Press.

³⁹ Philippe Van Parijs (szerk., 1992): *Arguing for Basic Income: Ethical Foundations for a Radical Reform.* London: Verso.

⁴⁰ Robert E. Goodin (1992): *Toward a Minimally Presumptuous Social Policy.* In Van Parijs (szerk.): *Arguing for Basic Income*, 195-214; Brian Barry (2003): *Real Freedom and Basic Income.* In A. Reeve A. Williams (szerk.): *Real Libertarianism Assessed. Political Theory after Van Parijs.* Basingstoke: Palgrave-Macmillan, 53-79.

nyok nagyon egyenlőtlen kombinációin múlik, amelyeket életünk során kapunk, s ezek között vannak azok a lehetőségek is, amelyek segítségével álláshoz tudunk jutni. Az állásunk tehát jelentős „munkavállalási járadékot” tartalmaz, amire (amelynek egy részére) kiszámítható és fenntartható bevételemaximalizáló jövedelemadót lehet és kell kivetni, hogy az így kapott bevételből univerzális és feltételekhez nem kötött alapjövedelmet biztosíthassunk. Biztos vagyok benne, hogy a fenti gondolatmeneten van mit javítani⁴¹, mint ahogy abban is, hogy az alapjövedelem mellett szóló, legtökéletesebb javaslat tartalmilag igen közel állna a fent leírtakhoz.

Finanszírozható-e az alapjövedelem?

Pontatlan kérdés. Ha ennyire általánosan fogalmazzuk meg, a fenti kérdésnek semmi értelme. Ne feledjük, az alapjövedelem definíciója *nem* tartalmazza, hogy az elégséges volna az alapvető szükségletek kielégítésére: ennek a definíciónak megfelelően az alapjövedelem szintje lehet több vagy kevesebb annál. Az sem feltétel, hogy az alapjövedelem minden más pénzbeli juttatás helyébe lépjen: az univerzális támogatás nem feltétlenül jelent egyedüli támogatást. Így a finanszírozhatósággal kapcsolatos kérdést csak akkor válaszolhatjuk meg értelmesen, ha valahol meghatározzuk az alapjövedelem szintjét, és azt, hogy mely támogatásokat helyettesítene, amennyiben helyettesítene valamit. Bizonyos feltételek mellett – például „valamennyi jelenleg létező támogatási forma eltörlése, és az így megtakarított kiadások univerzális újraelosztása egy egységes, alacsonyabb összegű támogatás formájában” – a válasz értelemszerűen igen. Más esetben – például „valamennyi jelenleg létező támogatás megtartása mellett azok kiegészítése olyan összeggel, amely valamennyi állampolgár kényelmes megélhetését lehetővé teszi” – a válasz nyilvánvalóan nem. A fenti két, abszurd szélsőség mindegyikét gyakran azonosítják az alapjövedelemmel, annak ellenére, hogy – legjobb tudomásom szerint – soha egyiket sem javasolta senki. A komoly felvetések mindegyike valahol a kettő között van, így valamennyi javaslatot egyenként kell megvizsgálnunk ahhoz, hogy a címben szereplő kérdésre választ adjunk.

Drágább, mert nem kötjük munkavállalási hajlandósághoz? Van-e azonban okunk azt gondolni, hogy bizonyos általános feltételek teljesülése miatt az alapjövedelem nem lenne ugyanolyan összegben finanszírozható, mint a garantált minimumjövedelem? Nyilvánvaló válasz erre a kérdésre, hogy a hagyományos garantált jövedelemmel szemben az alapjövedelemre mindenki jogosult, tehát azok is, akik nem hajlandók munkát vállalni, míg a hagyományos garantált minimumjövedelem jogosultsági feltétele a munkára való hajlandóság. Egyesek szerint így többen kap-

⁴¹ A kritikákat és azokra adott válaszaimat lásd: P. Elkin (szerk., 1997): A Symposium on Philippe Van Parijs's Real Freedom for All. *The Good Society* 7, no. 1; Angelika Krebs (szerk., 2000): Basic Income? A Symposium on Van Parijs (különszám). *Analyse und Kritik* 22, no. 2; Andrew Reeve – Andrew Williams (szerk., 2003): *Real Libertarianism Assessed. Political Theory after Van Parijs*. Basingstoke: Palgrave-Macmillan.

ALAPJÖVEDELEM

nának alapjövedelmet, mint hagyományos garantált jövedelmet, vagy ha a kedvezményezettek száma nem is nagyobb, összesen kevesebbet dolgoznánk, mint a munkavállalás feltételéhez kötött támogatás esetén. Az alapjövedelem-rendszer tehát biztosan nagyobb nettó költséggel jár.

Az álláskeresési támogatás versus államilag finanszírozott munkakötelezettség (workfare) dilemmája. Ha alaposabban megvizsgáljuk a kérdést, hamar rájövünk, hogy a fenti elvárás felettébb gyenge lábakon áll. Tegyük fel, hogy a munkavállalási hajlandóságot azon mérjük, hogy a dolgozó elfogadja-e a pénzéért minőségi munkát remélő (magán- vagy közsférabeli) munkaadó ajánlatát. Ha a munkavállaló nem érez készletet a pozíció betöltésére vagy megtartására, várt és valós produktivitása aligha üti meg azt a szintet, amely mellett a munkaadó felvenné és alkalmazásban tartaná. De ha a munkavállaló formálisan hajlandó dolgozni, munka nélkül maradása vagy munkából való elbocsátása (alacsony produktivitás, nem pedig összeférhetlenség miatt) a garantált minimumjövedelem-rendszerben épp úgy nem lehetne ok a támogatás megvonására, ahogy alapjövedelem-rendszerben sem az. A két rendszer közt az egyetlen valódi különbség az, hogy az előbbi időpocsékolást jelent mind a munkaadó, mind a munkavállaló számára. Tegyük fel ezúttal azt, hogy a munkavállalási hajlandóságot az állam által kifejezetten erre a célra biztosított tartalék munkalehetőségek elfogadásán mérjük. A foglalkoztathatatlanok és motiválatlanok összetételére nem épp a magas produktivitás receptje, és ha nem is számítjuk az állami munkára kötelezettek munkamorálján és a közsféra jó hírére esett csorbát, az így összegyűjtött, kevésbé együttműködő emberanyag munkára kényszerítésének nettó költsége épp csak alulmarad majd a börtönben tartás költségeihez képest, hisz a folyamatos ellenőrzés és hibaelhárítás költségei meghaladnák a vonakodó dolgozók hozzájárulását a nemzeti termékhez. A munkakötelezettség mellett szóló gazdasági érvek épp olyan stabil alapokon állnak, mint a börtönök mellett szóló gazdasági érvek.

Olcsóbb, ha támogatjuk a lustákat. Amint a munkakötelezettség támogatói teljes mértékben elismerik,⁴² a munkavállalási hajlandóság feltételének politikai vagy morális igazolást kell találnunk, mivel gyenge lábakon áll az a költség-alapú érvelés, hogy a munkához kötött támogatás kevesebb költséggel jár, mint a támogatás feltételhez nem kötött egyszerű folyósítása. A munkához kötött támogatás a valóságban drágább, mint az egyszerű támogatás, ebből azonban nem következik, hogy a „foglalkoztathatatlanokat” a passzivitás posványában kellene hagynunk. Valahogyan ki lehet és ki kell segítenünk őket onnan, az ösztönzőknek és lehetőségeknek éppen avval a rendszerével, amit az univerzális alapjövedelem valósítana meg, attól függetlenül, hogy összekötjük-e a azt a munkavállalásra való hajlandóság vizsgálatával, vagy sem. Mint hamarosan látni fogjuk, ennek a rendszernek a megteremtése költséges, de a munkavállalásra való hajlandóság vizsgálata semmivel nem teszi olcsóbbá – éppen ellenkezőleg. A munka-teszt elhagyása tehát nem veszélyezteti az alapjövedelem finanszírozhatóságát.

⁴² Lásd például Mickey Kaus (1992): *The End of Equality*. New York: Basic Books.

(1) Drágább, mert jövedelemtől független?

A rászorultság-elvű és az univerzális támogatások egyenértékűsége. Az az állítás, mely szerint az alapjövedelem finanszírozhatatlan, gyakrabban alapul azon, hogy gazdagok és szegények egyaránt jogosultak rá, mint azon a tényen, hogy mindenkinek jár, attól függetlenül, hogy akar-e dolgozni, vagy sem. A jogosultság anyagi feltételekhez kötésének fenti tárgyalásából már világossá kellett válnia, hogy ez a feltevés téves, mivel a költségek túlságosan felszínes értelmezésén alapul. Ha összehasonlítjuk a Függelék 1. és 2. ábráját, azt látjuk, hogy az alapjövedelem bevezetésével elvben kialakítható pontosan ugyanaz a viszony a bruttó és nettó jövedelmek között, mint a hagyományos, garantált minimumjövedelem-rendszerben. Ez azt jelenti, hogy ebben az esetben a nettó befizető adózók terhei a két rendszerben azonosak. Ha az egyik politikailag megvalósítható, akkor a másiknak is annak kell lennie. Ez egyben azt is jelenti, hogy a marginális adókulcsok bármilyen jövedelemszint esetében megegyeznek, mindkét esetben. Így, ha a kettő közül az egyik gazdaságilag működőképes, úgy a másikkal is ugyanez a helyzet.

Olcsóbb, ha támogatjuk a gazdagokat. A költségvetésre háruló teher a két esetben természetesen nagymértékben különbözik, és ha a támogatások esetében ugyanazt a logikát alkalmazhatnánk, mint a többi közkiadással kapcsolatban, úgy valóban könnyen arra a feltételezésre jutnánk, hogy az alapjövedelem akkor is „finanszírozhatatlan” lehet, amikor a garantált minimumjövedelem költségeit elő tudjuk teremteni. A transzferek azonban nem jelentenek nettó kiadást, csak a vásárlóerő újraelosztását végzik. Ettől még persze költséggel járnak. Elosztási költséget jelentenek a nettó befizetőknek, az általuk teremtetett ellenősztönzők pedig gazdasági költséget jelentenek. Ugyanakkor ez a két költség is lehet azonos a két támogatási rendszer esetében. Ehhez járulnak még az adminisztratív költségek. De, amint erről is szó volt már korábban, számítógéppel vezérelt és hatékony adóbehajtó és támogatáskifizető adminisztráció esetén az univerzális, ex ante támogatási rendszer olcsóbb, mint a rászorultsági elvű ex post megoldás, legalábbis a szegények elérésében való hatásosság adott szintjén. Így – paradox módon – mindenkit támogatni olcsóbb, mint csak a szegényeket támogatni.

(2) Drágább, mert az alul lévők számára munkaösztönzőt teremt?

Marginális adókulcsok alul és középen – választani kell. A rászorultsági elv elhagyása mellett fontos, hogy az effektív adóterhek 100 százalék alatt maradjanak. Az általunk vizsgált alapjövedelem-javaslatot tehát nem annyira a 2., mint inkább a 4., vagy legalábbis a 6. ábra szemlélteti (lásd a Függelékben). Az 1. ábrán bemutatott hagyományos garantált minimumjövedelem rendszerhez viszonyítva az alapjövedelem-rendszerrel kapcsolatban be kell látnunk, hogy költségei mindenképp magasabbak lesznek. Igaz, ez nem kifejezetten az univerzális jellegéből következik, hiszen azonos feltételek mellett a rászorultsághoz kötött negatív jövedelemadó ugyanígy viselkedik. Ebben az értelemben a 3. ábrán bemutatott negatív

ALAPJÖVEDELEM

jövedelemadóval kiegészített lineáris adózási rendszer különösen költséges lenne. Nem ad azonban felmentést a problémával való szembenézés alól az, hogy az a negatív jövedelemadó-rendszerekben is jelen van. Az a helyzet, hogy minél nagyobb mértékben növeljük a kisebb keresetűek pénzügyi ösztönzőit (egy adott minimális jövedelemnél), annál inkább vissza kell fognunk a jobban keresők anyagi ösztönzőit. A két szempont közt éles átváltás (trade off) van, ezt az alábbiakban fejtem ki.

Egy példa. Ahhoz, hogy az univerzális alapjövedelem semleges költségvetési hatású legyen, egyúttal mindenki megkaphassa a juttatást, a legalacsonyabb adósávokban érvényes adó kulcsának csökkentését ellensúlyoznunk kell a magasabb jövedelemszintekre vonatkozó adókulcs növelésével. De míg a legalacsonyabb szintű jövedelemmel mindenki rendelkezik, nem mindenkinek van magasabb szintű jövedelme, és minél magasabb jövedelemről beszélünk, annál kevesebb adózót érint az illető adókulcs. Vegyük a Függelék 2. ábráján szemléltetett alapjövedelem-javaslatot kiindulópontnak. A létező garantált minimumjövedelem-rendszerek tényleges adókulcsának (1. ábra) mintájára az adókulcs ekkor a legalacsonyabb jövedelemre 100 százalékos. Ha a legalacsonyabb – mondjuk 0 és 500 euró közötti – jövedelmi szint átlagos adókulcsát 20 százalékkal csökkentjük, azt a magasabb jövedelmekre kivetett adó növelésével kell ellensúlyoznunk. Mennyivel növeljük? Ez attól függ, hány adófizetőnek van jövedelme abban a jövedelemsávban, amelynek emelését tervezzük. Ha az 500 és 1000 euró közötti fizetést adóztatnánk meg nagyobb mértékben, ez a jövedelmek többségét még érintené, a költségvetést pedig az adott jövedelemsávra vonatkozó adókulcs 25 százalékos emelése is egyensúlyba hozná. Ha inkább a 2000–2500 euró közötti keresetet adóztatnánk magasabban, akkor ez kevesebb adófizető jövedelmét érintené, így – mondjuk – 50 százalék feletti emelés is szükséges a költségvetés egyensúlyban tartására. Ebből elkerülhetetlenül következik, hogy a viszonylag szerény jövedelem sokakat érintő adóját kell jelentősen emelnünk, ha jelentősen csökkenteni akarjuk a legalacsonyabb jövedelmekre vonatkozó tényleges határadókulcsot. Ha kifejezetten a magasabb jövedelmi szintek jövedelemadóját akarjuk emelni, azok adókulcsa nagyon hamar megközelítené a 100 százalékot, s a szóban forgó jövedelmek jelentős része eltűnne (legalábbis a belföldi adóztatás elől).

Jobb a szegényeknek, ha a szegények több adót fizetnek? Ez nem olyan szörnyű, mint amilyennek hangzik. Azok a szerény jövedelmű dolgozók, akiket az adóemelés érintene, az alapjövedelem bevezetésének fő kedvezményezettjei között vannak, hiszen a megnövekedett adó még mindig kisebb lenne az alapjövedelem összegénél. A fenti lépések tehát nem vezetnek elosztási problémához. Még ha némelyik alapjövedelem-javaslatnak megfelelően lineáris adózást vezetnénk is be, tehát azonos adókulcs vonatkozna az alacsonyabb és a magasabb jövedelmekre, a rendszer akkor is megőrizné a magasabb jövedelműektől az alacsonyabb jövedelműek felé történő újraelosztó jellegét, hiszen a magasabb jövedelműek összességében magasabb adójának összege nagyobb lenne az alapjövedelem összegénél. Joggal aggódhatunk azonban az ösztönzők alakulása miatt, amint erre az alapjövedelem és a negatív jövedelemadó ellenzóinek egy része

figyelmeztet (pl. a marginális adókulcsok csökkenése a gazdaság olyan területét érintené, ahol a határjövedelmek valószínűleg növekvő, de még ezzel együtt is kis hányada található, míg a az adónövekedés egy olyan jövedelemsávra vonatkozna, ami a munkavállalók jóval nagyobb hányadát érintené). Ez a rendszer komoly ösztönzést adna a munkavállalásra és a képzésre, a lelkiismeretességre és innovációra a legalacsonyabb jövedelmi kategóriákba tartozók számára (mondjuk a havonta 0 és 500 euró között keresőknek), ám e fölött ellenösztönzót teremtene – ez pedig a dolgozók többségét, és a gazdaság legtermelékenyebb rétegeit is érinti. Ezért aztán nem szabad elkapkodunk egy olyan rendszer bevezetését, amelyben a legalacsonyabb jövedelemre eső effektív marginális adókulcs nem magasabb a nagyobb jövedelmek adójánál.⁴³

Alacsony jövedelműek túladoztatása versus részleges alapjövedelem Az előző rész tanulságát kétféleképpen foglalhatjuk bele az alapjövedelem bevezetésének javaslatába. Az egyik lehetséges megoldás az, ha – James Meade⁴⁴ elgondolását követve – a lineáris, vagy akár progresszív rendszert az alapjövedelem nettó haszonélvezőinek „túladoztatásával” egészítjük ki (6. ábra). A másik a holland Kormánypolitikai Tudományos Tanács⁴⁵ által felvázolt, s azóta Hollandiában⁴⁶ és más európai országokban⁴⁷ is részletesen tárgyalt „részleges alapjövedelem”. A részleges alapjövedelem összege ugyan kisebb lenne a ma egy egyedülálló számára garantált jövedelemnél, de elérheti, vagy akár meg is haladhatja a jelenleg egy pár számára garantált jövedelem felét, és kiegészülne egy reziduális részorultság-elvű garantált jövedelem rendszer működtetésével. Egy még alacsonyabb összegre tehát ebben az esetben is a 100 százalékos tényleges

⁴³ Lásd Thomas Piketty (1997): La redistribution fiscale face au chômage. *Revue française d'économie* 12, no. 1: 157–201.

⁴⁴ Meade (1989): *Agathotopia: The Economics of Partnership*.

⁴⁵ Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR, 1985): *Waarborgen voor Zekerheid. Een nieuw stelsel van sociale zekerheid in hoofdlijnen*, Rapport 26 (Hága: Staatsuitgeverij). Angol nyelvű összefoglaló: WRR (1985): *Safeguarding Social Security*. Hága: Holland Kormánypolitikai Tudományos Tanács.

⁴⁶ Jos M. Dekkers – Bart Nooteboom (1988): *Het gedeeltelijk basisinkomen, de hervorming van de jaren negentig*. Hága: Stichting Maatschappij en Onderneming; Paul de Beer (1993): *Het verdiende inkomen*. Houten/Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum, Amsterdam; Wiardi Beckman Stichting; Robert van der Veen – Dick Pels (szerk., 1995): *Het basisinkomen. Sluitstuk van de verzorgingsstaat?* Amsterdam: Van Gennepe; Loek F. M. Groot (1999): *Basic Income and Unemployment*. Amsterdam: Holland Gazdaság- és Társadalomkutató Műhely (AWSB).

⁴⁷ Anthony Atkinson (1989): Analysis of Partial Basic Income Schemes. In A. Atkinson (szerk.): *Poverty and Social Security*. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf; Hermione Parker (szerk., 1991): *Basic Income and the Labour Market*. London: Basic Income Research Group; Ilpo Lahtinen (1992): *Perustulo, kansalaisen palkka (Alapjövedelem, az állampolgárok bére)*. Helsinki: Hanki ja Jaeae; Samuel Brittan (1995): *Capitalism with a Human Face*. Aldershot, UK: Edward Elgar; Bruno Gilain – Philippe Van Parijs (1995): L'allocation universelle: un scénario de court terme et de son impact distributif. In *Revue belge de sécurité sociale* 38, no. 1: 5–80; Charles M. A. Clark – John Healy (1997): *Pathways to a Basic Income*. Dublin: A Vallásos Írországi Tanácskozás (Conference of Religious of Ireland) Igazságügyi Bizottsága.

ALAPJÖVEDELEM

adókulcs vonatkozna (7. ábra). A korábban tárgyalt paradoxon mindkét változatban nagyobb hangsúlyt kap: a szegényeknek jobb, ha a gazdagok is ugyanazt a támogatást kapják, mint ők; ráadásul akkor is jobban járnak, ha többet adóznak, mint a gazdagok.

(3) Drágább, mert szigorúan egyéni?

Az individualizáció szépsége. Nem tagadhatjuk tehát, hogy az anyagi helyzettől függetlenül osztott támogatás valós költségproblémát vet fel, még-hozzá nem azért, mert a gazdagokat épp úgy támogatja, mint a szegényeket, hanem azért, mert az (is) a célja, hogy komolyabb anyagi ösztönzőket teremtsen a szegények számára. Nem ez az alapjövedelem-javaslatok kapcsán felmerülő egyetlen költségprobléma. Az is kihívást jelent ugyanis, hogy a legtöbb létező garantált minimumjövedelem-rendszerrel ellentétben az alapjövedelem szigorúan egyéni alapon támogat. A garantált minimumjövedelem-rendszerek egy együtt élő pár tagjait egy főre számítva jellemzően kisebb összeggel támogatják, mint egy egyedül élő személyt, különösen akkor, amikor az esetenként külön támogatásként kezelt lakhatási támogatást is figyelembe vesszük. Miért is? Nyilvánvalóan azért, mert a lakhatás, a tartós javak (tűzhely, mosógép, autó, ágy?) és bizonyos szolgáltatások (gyermekgondozás) megosztása kisebb egy főre eső költséget jelent kettő vagy több ember számára, mint ha ugyanezeket egyetlen embernek kellene állnia. Az alapvető szükségletek egy meghatározott készletét tehát úgy tudjuk a legolcsóbban finanszírozni, ha megvizsgáljuk a háztartás összetételét, és ennek fényében állapítjuk meg az egy főre eső minimumjövedelmet. Persze az érem másik oldala, hogy ez a rendszer nem támogatja a méretgazdaságosságot, jutalmazza viszont a látszat kedvéért fenntartott háztartásokat, és így az emberek életkörülményeinek ellenőrzésére van szükség. Az alapjövedelem egyik óriási előnye, hogy leszámolna ezekkel a problémákkal. Az együttélést választó emberek, akik így lakhatási és tartós fogyasztási megtakarítást hoznak létre a társadalom egésze számára, az alapjövedelem-rendszerben maguk élvezhetnék az általuk megvalósított méretgazdaságosságból fakadó előnyöket. Nem szereznének előnyt azok, akik különélést színelnek, noha együtt élnek, és nem is volna szükséges ellenőrizni, hogy ki hol és kivel él.

Újabb dilemma: nem elég, vagy nem egyéni? Nagyszerű, de milyen összegű legyen az alapjövedelem? Ha annyi lenne, mint jelenleg egy pár egy-egy tagjának garantált minimumjövedelem, úgy messze nem lenne elég azoknak, akiknek nincs lehetőségük másokkal megosztani háztartásukat. Ha annyi lenne, mint az egyedül élők garantált jövedelme, az – legalábbis bizonyos országokban – roppant költségekkel járna. Ezúttal sem csupán a költségvetés terhére van szó. Jelen van egy elkerülhetetlen újraelosztási költség: vásárlóerő drámai mértékű áthelyezése az egyedül élő felnőttektől a kettő vagy több felnőtt által megosztott háztartásokhoz. A megnövelt összegű alapjövedelem finanszírozása érdekében bevezetett magasabb határadókulcs szintén elkerülhetetlen költséget jelent. Így tehát – rövidtávon legalábbis – újabb dilemmával találjuk magunkat szembe:

teljes mértékben egyéni alapú, ám túl alacsony összegű alapjövedelmet vezessünk be, vagy elégséges, de háztartás-bázisú összeget fizessünk.⁴⁸ Ne keverjük ezt össze azonban a dilemmával, hogy egyes háztartásokat elfogadhatatlanul szegénnyé teszünk (mivel túl alacsony összegű egyéni alapjövedelemben részesülnek), vagy meghatározatlan ideig ellenőrzés alatt tartjuk valamennyi háztartás életkörülményeit (elégséges összegű, ám háztartás-alapú alapjövedelem mellett). Az utóbbi dilemma ugyanis már rövidtávon is feloldható, mivel ki tudunk dolgozni egy olyan támogatási rendszert, amelyben egy kisebb összegű, univerzális, szigorúan egyéneknek kifizetett „részleges” alapjövedelem bevezetése mellett meghagyunk egy háztartás-alapú, lényegesen kevesebb kedvezményezettet érintő, reziduális rászorultság-elvű szociális segélyt. Itt arról a kisebb csoportról van szó, amelyben a háztartás jövedelme az alapjövedelemmel (alapjövedelmekkel) együtt sem éri el azt a küszöböt, amely fölött a támogatás már nem jár (7. ábra). Ha a részleges alapjövedelem nem lép azonnal minden meglevő segély helyébe, akkor vonzó alternatíva lehet a teljes összegű alapjövedelem bevezetésével járó – az alacsony keresetűek ösztönzéséből és az egyéni támogatási rendszerre való áttéréstől fakadó – mindkét költségprobléma kezelésére.⁴⁹

Hogyan tovább?

Távlatos gondolkodás és azonnali cselekvés egyszerre. Amint azt másutt bővebben kifejtettem,⁵⁰ egy koherens és hihető társadalmi igazságosság-elképzelésből az következik, hogy a gazdaságilag és ökológiailag fenntartható, és politikailag elképzelhető lehető legmagasabb szintű alapjövedelem bevezetésére kell törekednünk. Egy védhető, hosszú távú célkitűzés mellett azonban képesnek kell rá lennünk, hogy szerény, azonnali előnyökkel járó és politikailag megvalósítható javaslatokat is megfogalmazzunk. Az Európai Unió számos országában, különféle változatokban működő (legújabbban Portugáliában bevezetett) háztartás-alapú, rászorultság-elvű és munkavállalási hajlandósághoz kötött általános garantált minimum-rendszer alapvető lépés a helyes irányba. De bármilyen jó szándékkal értelmezik is az „integrációs” vagy „beilleszkedést elősegítő” feltételeket, ezek a rendszerek mindenképpen csapdákat teremtenek, még hozzá a támogatás nagyságával egyenes arányban, és ezek annál fenyegetőbbek, minél egyenlőtlenebbé válnak a keresetszerzési lehetőségek az úgynevezett „globalizációs” folyamat során. A garantált minimum-rendszert hosszabb ideje alkalmazó országokban a fent említett csapdák és a rendszernek tulajdonított függőség kialakulása a politikai támogatás elvesztéséhez, és a már elért rendszer leépítéséhez vezethet. Ám ezek a problémák sarkallják az alapjövedelemmel kap-

⁴⁸ Samuel Brittan – Steven Webb (1991): *Beyond the Welfare State. An Examination of Basic Incomes in a Market Economy*. Aberdeen: Aberdeen University Press, 1991; Brittan (1995): *Capitalism with a Human Face*.

⁴⁹ Egy részleges alapjövedelem elosztási hatását vizsgáló belgiumi mikroszimulációhoz lásd: Gilain – Van Parijs (1995): *L'allocation universelle*.

⁵⁰ Van Parijs (1995): *Real Freedom for All*.

ALAPJÖVEDELEM

csalatos javaslatok megvalósítását célzó progresszív intézkedéseket is. Az alapjövedelemért folytatott harc nem „mindent vagy semmit” típusú küzdelem, ahogy az általános választójogért folytatott harc sem volt az. Ez nem a puristák és fetisizisták terepe, hanem a folyamatos javítgatóké és opportunistáké. Az alább felsorolt, három javaslat mindegyike ésszerű – az egyes országok intézményrendszerétől, adózási és szociális biztonsági rendszerétől függően többé-kevésbé ésszerű – és ígéretes következő lépés lehet, mielőtt egyáltalán rátérnénk akár csak a részleges alapjövedelem javaslatára.

(1) Egyéni adókedvezmény

Hollandiában a világ egyik legbőkezűbb és legszélesebb körű, rászorultsághoz kötött garantált minimum rendszere mellett már most is léteznek univerzális (tehát nem rászorultság-elvű) gyermekek után járó támogatások, diáktámogatások, és járulékfizetési kötelezettség nélkül nyújtott alapnyugdíj. 2000 januárjában a holland parlament a kormány átfogó adóreform-tervezetének egyik pontjaként elfogadta az alacsonyabb jövedelmi kategóriák adómentességének felváltását egy szigorúan egyéni alapú adókedvezménnyel nagyjából 140 euró értékben, a legalább egy keresővel rendelkező háztartások esetében.⁵¹ Ha ezt a dolgozó családokat támogató „negatív jövedelemadó” fokozatosan növelnék, és egyénileg visszatéríthetővé tennék (hogy például egy dolgozó személy nem-dolgozó élettársa pénzbeli támogatásra váljon jogosulttá, ahelyett, hogy a dolgozó fél kapjon kétszeres adókedvezményt), akkor ez volna az utolsó hiányzó elem az univerzális jövedelem-minimum biztosításában. Ez pedig már könnyen integrálható volna egy alacsony összegű, ám szigorúan egyénenként járó, univerzális és feltétel nélküli alapjövedelembe. Ez természetesen komoly növekedés után is csupán részleges alapjövedelem volna, amely mellett (legalábbis az egy felnőttet tartalmazó háztartások esetében biztosan) továbbra is szükség lenne a reziduális rászorultság-elvű segélyezésre. Azóta a belga és francia kormányok is hasonló, bár szerényebb tervezeteket fogadtak el.⁵²

⁵¹ Saar Boerlage (1999): Reactie op het belastingplan 2001. In *Nieuwsbrief Basisinkomen* 29: 5–8.

⁵² See Bea Cantillon et al. (2000): *De verdelingseffecten van het ontwerp van fiscale hervorming. Microsimulatieresultaten*. Antwen: UFSIA, Centrum voor sociaal beleid; Daniel Cohen: Impôt négatif: le mot et la chose. *Le Monde*, 2001. február 6.; Thomas Piketty: L'impôt négatif est né. *Libération*, 2001. január 29.; Nicolas Chaidron (2001): Les réformes fiscales néerlandaise, française et belge au regard de l'équité. Gazdaságtudományi disszertáció, Université Catholique de Louvain, 2001; Yannick Vanderborght (2001): La France sur la voie d'un 'Revenu minimum inconditionnel?' *Mouvements* 15–16: 157–65.

(2) Háztartás-alapú regresszív negatív jövedelemadó

A nem éppen biztató elnevezés ellenére ez alapvető lépés volna a helyes irányba. Joachim Mitschke,⁵³ a közpénzügyek professzora a Frankfurter Egyetemen hosszú évek óta javasolja a bevezetését, igaz, ő a jóval vonzóbban hangzó „Bürgergeld” („polgárpénz”) nevet használja. Ulrich Mückenberger, Claus Offe és Ilona Ostner ugyanennek a javaslatnak a valamivel kevésbé részletesen kidolgozott verziója mellett érvelnek,⁵⁴ a kölni Max Planck Intézet igazgatója, Fritz Scharpf pedig ezt tartja a legjobb választásnak.⁵⁵ Franciaországban a kicsit esetlenebb hangzású *allocation compensatrice de revenu* (kiegészítő jövedelemtámogatás) egyik változata mellett állt ki Roger Godino, az INSEAD menedzsment-iskola korábbi dékánja.⁵⁶ A javaslatot Robert Castel⁵⁷ szociológus, valamint François Bourguignon⁵⁸ és Laurent Caussat⁵⁹ közgazdászok is óvatosan támogatták. Ez a változat helyben hagyná a garantált minimumjövedelem jelenleg érvényes háztartás-alapú szabályozását, csak éppen nem a támogatás 100 százalékát vonná meg a jövedelmek növekedésével, hanem csupán egy részét – mondjuk 70 vagy 50 százalékát –, hogy biztosítsa a munkavállalásra való ösztönzést a legalacsonyabb jövedelmű háztartások számára is. Godino olyan csökkentési arányt javasol Franciaországban, amely mellett az egyedül élő felnőtt számára akkor szűnne meg teljes mértékben a támogatás, amikor keresete eléri a garantált minimálbért (lásd: 3. ábra), míg jelenleg csak a jóval kisebb összegű garantált minimumjövedelem szintjéig jár támogatás (1. ábra). Nagyobb háztartások magasabb összegről indulnak. Ha az esetükben is a támogatásnak ez a fokozatos csökkentése érvényesül, akkor a támogatás csak minimálbér feletti jövedelem esetén szűnik meg teljesen. Az elképzelés óriási politikai előnye, hogy a jelenlegi garantált minimumjövedelem-rendszer továbbfejlesztéseként mutatható be, amelyet megerősítenek azzal, hogy kiiktatják belőle azt az elemet, amely abszurd módon bünteti a csapdából

⁵³ Joachim Mitschke (1985): *Steuer- und Transferordnung aus einem Guß*. Baden-Baden: Nomos; Uő: Jenseits der Armenfürsorge. *Die Zeit*, 1995. december 8.

⁵⁴ Ulrich Mückenberger – Claus Offe – Ilona Ostner (1989): Das staatlich garantierte Grundeinkommen – ein politisches Gebot der Stunde. In H. Krämer – Claus Leggewie (szerk.): *Wege ins Reich der Freiheit. André Gorz zum 65. Geburtstag*. Berlin: Rotbuch (lásd ebben a lapszámban – a szerk.).

⁵⁵ Fritz Scharpf (1994): Negative Einkommensteuer – ein Programm gegen Ausgrenzung. *Die Mitbestimmung* 40, no. 3: 27–32; Uő (2000): Basic Income and Social Europe. In L. Groot – R. van der Veen (szerk.): *Basic Income on the Agenda. Policies and Politics*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

⁵⁶ Roger Godino (1999): Pour la création d’une allocation compensatrice de revenu. In R. Castel et al. (szerk.): *Pour une réforme du RMI*. Paris: Notes de la Fondation Saint Simon, 7–20.

⁵⁷ Robert Castel (1999): Minima sociaux, allocation compensatrice de revenu et RMI. In R. Castel et al. (szerk.): *Pour une réforme du RMI*. 39–48.

⁵⁸ François Bourguignon – Dominique Bureau (1999): *L’Architecture des prélèvements en France: Etat des lieux et voies de réforme*. Paris: La Documentation Française.

⁵⁹ Laurent Caussat: *Minima sociaux différentiels, allocation universelle, workfare: quels compromis dans la politique française de lutte contre la pauvreté?* c. műhelytanulmány alapján megtartott előadás a “Quelle réforme des minima sociaux?” konferencián, Marseille, 2000. január.

ALAPJÖVEDELEM

való kikerülést célzó mindennemű erőfeszítést (pl. valamilyen alacsony fizetéssel járó tevékenység vállalását). Komoly adminisztratív hátránya viszont, hogy nem csupán jóval több háztartás válna kedvezményezetté (még ha többségük jóval alacsonyabb összegre lenne is jogosult), hanem – kínos módon – a támogatás nagysága a háztartás összetételétől függne, s így a támogatást folyósító hatóságoknak ellenőriznie kellene a kedvezményezettek életkörülményeit.

(3) Kis összegű részvételi jövedelem

Végül, Anthony Atkinson „részvételi jövedelem” (participation income) koncepciója alapján⁶⁰ az érvényben lévő szülői, tanulmányi vagy gondozási támogatásokat is továbbfejleszthetjük, és a munkavállalók számára nyújtott adókedvezménnyel kiegészítve egy olyan univerzális alapjövedelemmé integrálhatjuk őket, amelyre való jogosultsághoz csupán valamilyen nagyon szélesen értelmezett társadalmi hozzájárulást kell teljesíteni. „A politikai támogatás kivívása érdekében az alapjövedelem támogatóinak lehet, hogy kompromisszumot kell kötniük. A kompromisszum nem vonatkozik a rászorultsági elv elutasítására, sem a függetlenség elvére [amely szerint senkinek nem szabadna közvetlenül egy adott személytől vagy csoporttól függnie. P. V. P.], de le kell mondaniuk a feltétel nélküli kifizetés követelményéről”, írja Atkinson.⁶¹ A részvételi jövedelem anyagi helyzettől függetlenül járó támogatás lenne mindenkinek, aki aktívan részt vesz valamilyen gazdasági tevékenységben, akár fizetett, akár fizetetlen munkáról van szó. Kedvezményezettjei közé tartoznának a gyermekekről vagy idősekről gondoskodók, az elismert önkéntes munkát végzők, az oktatásban résztvevők, és a betegség vagy fogyaték miatt munkaképtelenek is. Egy idő után talán arra a következtetésre jutnánk, hogy az ellenőrzési rendszer fenntartása néhány megrögzött munkakerülő miatt többbe kerül és több ellenőréssel jár, mint ha egyszerűen minden kérdezősködés nélkül mindenkinek odaadjuk ezt a szerény jövedelmet. Mindeközben pedig a részvételi jövedelemen keresztül már helyzetbe is került az alapjövedelem bevezetése. A jövedelemadó-reform vagy a szociális segélyezés reformja megközelítéshez képest ez a harmadik megoldás akkor lenne különösen megfelelő, ha létezne kifejezetten az alapjövedelemre elkülönített pénzügyi forrás, például energiafogyasztási adó, valamilyen állami vagyon osztaléka, vagy egyszerűen a nemzeti termékre kivetett, széles bázisú adó. De összeköthetnénk akár a két első megközelítés egyikével is.

Alapjövedelem a déli féltekén. Azokban az országokban, ahol már létezik valamiféle garantált minimum, komoly politikai és intellektuális erőfeszítést igényel annak átalakítása a fent tárgyalt irányok valamelyike szerint. A kevésbé „fejlett” országokban még ennél is több munkát követel a

⁶⁰ Atkinson (1993): *Beveridge, the National Minimum, and Its Future in a European Context*; Uő (1993): *Participation Income*; Uő (1996): *The Case for a Participation Income*; Uő (1998): *Poverty in Europe*.

⁶¹ Atkinson (1993): *Beveridge, the National Minimum, and Its Future in a European Context*.

társadalmi juttatások átfogó rendszere alapjainak megteremtése.⁶² Két ország azonban különösen figyelemre méltó példát szolgáltat mind arra, hogy az alapjövedelem miként építhető már létező eredményekre, mind pedig arra, hogy hogyan nyerhetünk politikai támogatást és léphetünk tovább ebben az irányban. Az első Dél-Afrika, ahol az apartheid rezsim vége óta átfogó, járulékfizetés nélküli nyugdíjrendszer működik, ami a megfelelő korú fekete dél-afrikaiak túlnyomó többségét támogatja, és kétségteljesen az afrikai kontinens legerőteljesebb újraelosztó rendszere.⁶³ Az országban meglepően élénk kampány bontakozott ki az alapjövedelem bevezetéséért, s a szakszervezeti mozgalom, az egyházak és rengeteg más szervezet is felsorakoztak az ügy mögött.⁶⁴ A másik ország Brazília, ahol Eduardo Suplicy, a Munkáspárt első szenátora, a kilencvenes évek eleje óta küzd az átfogó negatív jövedelemadó-típusú garantált minimumjövedelem bevezetéséért;⁶⁵ ahol a helyi kezdeményezések sikereit követően már szövetségi támogatást kapnak helyhatósági szintű, iskolalátogatáshoz kötött családi jövedelemtámogatási formák.⁶⁶ Sokan – köztük maga Suplicy szenátor – a valamennyi brazíliainak feltétel nélkül járó alapjövedelem rendszerének kidolgozásán és elfogadtatásán dolgoznak.⁶⁷

Az alapjövedelem bevezetéséért folyó harc – akár a fenti, akár más lépéseket követve történjék – természetesen nem léphet a legfontosabb feladatok, a gyermekek színvonalas iskoláztatása és a jó minőségű egészségügyi alapellátás biztosítása helyébe. És abból a szempontból, hogy az itt felvázolt modell valaha is széleskörűen elterjedt valósággá válik-e, ennél is fontosabbak azok a talán legnehezebb küzdelmek, amelyek látszólag csak távolról kapcsolódnak az alapjövedelemhez: biztosítanunk kell a közigazgatás hatékonyságát és megbízhatóságát, a migráció szabályozását, megfelelő választási intézményeket kell kidolgoznunk, és újra

⁶² Philippe Van Parijs: *Does Basic Income Make Sense as a Worldwide Project?* Műhelymunka alapján tartott előadás a Basic Income European Network (BIEN) IX. kongresszusán. Genf, 2002. szeptember. A tanulmány teljes szövege elérhető a <http://www.basicincome.org> oldalon.

⁶³ Lásd Anne Case – Deaton Angus (2000): Large Cash Transfers to the Elderly in South Africa. *Economic Journal* 108: 1330–61.

⁶⁴ Heidi Matisonn – Jeremy Seekings: *Welfare in Wonderland? The Politics of the Basic Income Grant in South Africa*. Műhelymunka alapján tartott előadás a Basic Income European Network (BIEN) IX. kongresszusán. Genf, 2002. szeptember. A tanulmány teljes szövege elérhető a <http://www.basicincome.org> oldalon.

⁶⁵ Eduardo Suplicy (szerk. 1992): *Programa de garantia de renda minima*. Brasília: Senado Federal.

⁶⁶ Lásd pl. Eduardo Suplicy – Christovam Buarque: *A Guaranteed Minimum Income to Eradicate Poverty and Help Poor Children Go to School instead of Being Forced to Work. The Brazilian Debate and Experience*. A BIEN VI., bécsi kongresszusán tartott előadás, 1996. szeptember; Aldaiza Sposati (szerk. 1997): *Renda Mínima e Crise Mundial. Saída ou agravamento?* São Paulo: Cortez Editora.

⁶⁷ Eduardo Suplicy (2002): *Renda de Cidadania: A saída é pela porta*. São Paulo: Cortez Editora. 2004. január 8-án Lula elnök kihirdette azt a Suplicy kezdeményezésére beterjesztett és a brazil szövetségi kongresszus által már elfogadott törvényt, amelynek értelmében 2005-től fokozatosan – a leginkább rászorulókkal kezdve, hosszabb távon azonban minden brazil részére – bevezetésre kerül az egyetemes alapjövedelem.

ALAPJÖVEDELEM

kell szerveznünk a nemzetek feletti szervezetek hatalmát. Ám mindezek a célok és küzdelmek erőt és határozott irányt kapnak, ha az igazságos és felszabadító társadalom alapvető újraelosztó intézményeinek tiszta és koherens képét tartják szem előtt.

Fordította Horváth Vera

Olvasnivalók az alapjövedelemről

- A Basic Income European Network (BIEN) kongresszusainak anyagai és számos kiadvány jegyzetekkel ellátott bibliográfiája több nyelven letölthető a <http://www.basicincome.org> weboldaltól.

- A BIEN elektronikus hírlevelére bárki ingyenesen feliratkozhat. Ehhez el kell küldenie nevét, címét és a „subscribe BIEN” szöveget a bien@basicincome.org címre.

- Számos műhelytanulmány hozzáférhető az Egyesült Államokban működő garantált alapjövedelem hálózat honlapján (<http://www.usbig.net/>).

- Az alapjövedelmet tárgyaló, angol nyelven megjelent könyv hosszúságú írások közül néhány: Robert van der Veen, Philippe Van Parijs, et al. (1986): A Symposium on 'A Capitalist Road to Communism' (különszám), *Theory and Society* 15, no. 5 (1986); Tony Walter (1989): *Basic Income. Freedom from Poverty, Freedom to Work*. London and New York: Marion Boyars; Philippe Van Parijs (szerk., 1992): *Arguing for Basic Income: Ethical Foundations for a Radical Reform*. London: Verso; Charles Clark – John Healy (1997): *Pathways to a Basic Income*. Dublin: A Vallásos Írországi Tanácskozás (Conference of Religious of Ireland) Igazságügyi Bizottsága; Tony Fitzpatrick (1999): *Freedom and Security. An Introduction to the Basic Income Debate*. London: Macmillan; New York: St Martin's; Sally Lerner – Charles Clark – Robert Needham (1999): *Basic Income: Economic Security for all Canadians*. Toronto: Between the Lines Press; Philippe Van Parijs et al. (2001): *What's Wrong with a Free Lunch?* Boston: Beacon; François Blais (2002): *Ending Poverty. A Basic Income for All Canadians*. Halifax, Canada: Lorimer.

- A jelenlegi alapjövedelem-vita előtörténetéről lásd elsősorban John Cunliffe – Guido Erreygers (2001): The Enigmatic Legacy of Charles Fourier: Joseph Charlier and Basic Income. In *History of Political Economy* 33, no. 3 (2001): 459–84; John Cunliffe – Guido Erreygers (2003): Basic Income? Basic Capital. Origins and Issues of a Debate. In *Journal of Political Philosophy* 11, no. 1: 89–110; Walter Van Trier (1995): *Everyone a King. An Investigation into the Meaning and Significance of the Debate on Basic Incomes with Special Reference to Three Episodes from the British Inter-war Experience*. PhD disszertáció, Katholieke Universiteit Leuven, Fakulteit politieke en sociale wetenschappen; Daniel Moynihan (1973): *The Politics of a Guaranteed Income. The Nixon Administration and the Family Assistance Plan*. New York: Random House; az alapjövedelem rövid története pedig megtalálható a <http://www.basicincome.org> oldalon.

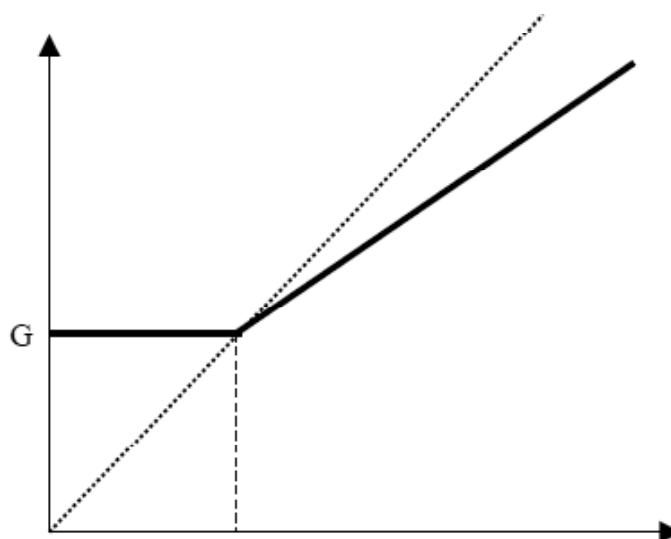
Függelék

Az alapjövedelem és a kapcsolódó tervezetek szemléltető ábrái

Ahhoz, hogy tisztán lássuk a fent vázolt javaslatok előnyeit és hátrányait, feltétlenül érdemes szemléltető ábrákon végigkövetni azt, hogy az egyes javaslatok miként alakítanák a bruttó jövedelem (azaz az egyes személyek adózás, társadalombiztosítási járulékok és támogatások előtti, munkából vagy megtakarításokból szerzett keresete) és a nettó jövedelem (azaz az adók, járulékok és támogatások beszámítása után kapott felhasználható kereset) közti kapcsolatot. A következő oldalakon látható grafikonokon az x tengely a bruttó, az y pedig a nettó jövedelmet mutatja. Az azonos értékű bruttó és nettó jövedelmeket jelölő 45 fokos pontozott vonal tehát azt mutatja, hogyan alakulna a nettó jövedelem, ha egyáltalán nem működne újraelosztó mechanizmus, a vastag vonallal jelölt görbe pedig azt szemlélteti, hogyan alakul a kereső nettó jövedelme a bruttó kereset növekedésével a megjelölt adózási és juttatási rendszerben.

Az egyes tervezetek alapvető sajátosságainak könnyen átlátható bemutatása érdekében a grafikonokon kizárólag a szóban forgó, újraelosztó mechanizmus és az ahhoz kapcsolódó adóztatás jelenik meg. Ugyanezen okból érdemes először azt az esetet vizsgálni, ahol minden háztartás egyetlen felnőttből áll.

1. ábra Hagyományos garantált minimum jövedelem

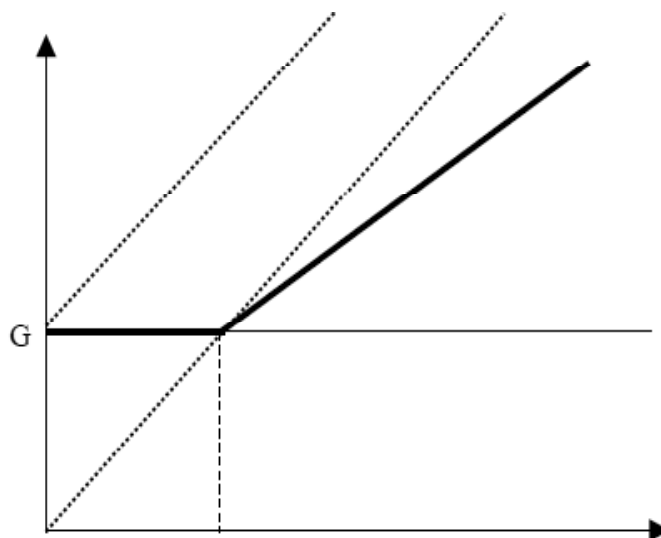

A hagyományos garantált minimumjövedelem-rendszerben kijelölnek egy adott jövedelmi szintet (G), amelynek biztosítása valamennyi háztartás számára a minimumjövedelem rendszer célja. A G összegnél alacsonyabb jövedelmű háztartások a G és a háztartás jövedelme közötti különbségét kapják meg támogatásban. Ez a támogatási forma

ALAPJÖVEDELEM

tehát jövedelem-teszthez vagy szélesebb körű rászorultság-vizsgálathoz (means-test) kötött, abban az értelemben, hogy a támogatás nagysága a támogatott jövedelmének felmérése után dől el. Ha a háztartás bruttó jövedelme eléri G értéket, a támogatás értelemszerűen megszűnik. A G összegnél kisebb jövedelmű háztartások támogatásának pénzügyi alapja a G összegnél nagyobb bruttó jövedelműek adójából folyik be. Az ábrán ez az adó lineáris, azaz minden G fölötti bruttó jövedelemre ugyanaz az adókulcs érvényes. Az adókulcs nagysága – azaz a vastaggal jelölt vonal meredeksége az emelkedő szakaszban – attól függ, hogy hány háztartás rendelkezik G összegnél kisebb bruttó jövedelemmel, és hogy mekkora a kettő különbsége. Amint azt a balra eső, konstans szakasz is szemlélteti, a rendszer jellegzetes tulajdonsága, hogy a G alatti bruttó jövedelmek tényleges határadókulcsa egységesen 100 százalék. A tényleges határadókulcsot úgy kapjuk meg, ha a nettó jövedelem bruttó jövedelemhez viszonyított növekedési arányát levonjuk a 100 százalékos értékből. Ebben az esetben ez a ráta nulla, mivel a bruttó jövedelem növekedését teljes mértékben ellensúlyozza a támogatás csökkenése. A garantált minimumjövedelemnek ezt a tulajdonságát nevezik gyakran „munkanélküliségi csapdának”, mivel az alacsony jövedelemszerző képességgel rendelkezőket semmiféle anyagi ösztönzővel nem készíti arra, hogy a teljes jövedelemnélküliség helyett G -nél kisebb bruttó jövedelmet biztosító munkát vállaljanak (ez a helyzet G -nél valamivel magasabb fizetés esetén sem feltétlenül más, mivel a munkába állás is költségekkel járhat).

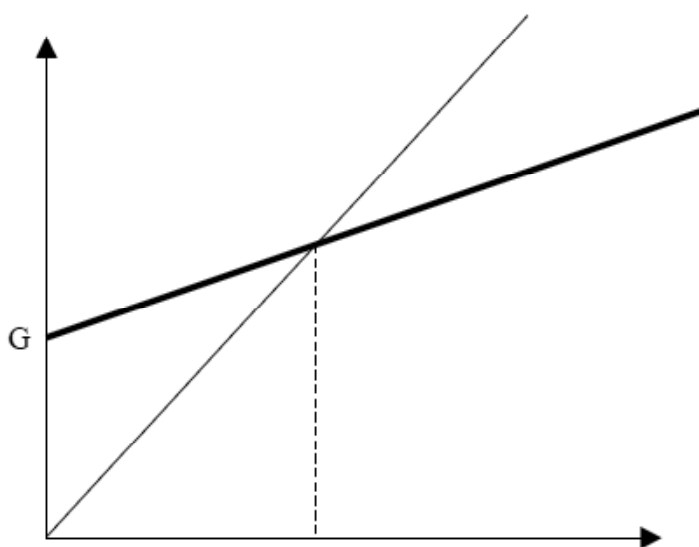
2. ábra Alapjövedelem csapdával⁶⁸

⁶⁸ Lásd pl. Salverda (1984): *Basisinkomen en inkomensverdeling*.

A hagyományos támogatási rendszerekkel szemben az alapjövedelem bruttó jövedelemtől függetlenül valamennyi háztartásnak jár. A valamennyi jövedelemhez hozzáadott G szintű alapjövedelem a teljes 45 fokos egyenest G értékkel felfele tolja (fentebbi pontozott 45 fokos vonal). A G értékű alapjövedelem aggregált összege értelemszerűen jóval meghaladja a G jövedelmi szint alatti háztartások anyagi helyzetétől függő garantált minimumjövedelem-támogatásának aggregált összegét. E nagyobb volumen egy lehetséges – bár soha nem javasolt – finanszírozási formája az lehetne, ha valamennyi G alatti bruttó jövedelmet 100 százalékos kulccsal adóztatnánk meg, a G -nél nagyobb jövedelműeket pedig akkora kulccsal, ami lehetővé tenné az összes támogatás megfizetését. Az így kapott (vastag vonallal jelölt) bruttó-nettó egyenes bal oldala G értékű konstans lenne, jobb oldala pedig emelkedő – tehát a végeredmény azonos az 1. ábrán bemutatott garantált minimumjövedelem-rendszerrel. Az emelkedő rész meredeksége azonos kell, hogy legyen az 1. ábra emelkedő szakaszával, mivel a G alatti bruttó jövedelműek mindkét esetben ugyanannyi támogatást kapnak, így azonos a támogatás finanszírozásához szükséges adókulcs és adójövedelem is. Ezt a szélsőséges példát is érdemes végiggondolunk, hogy tisztázzuk a rászorultsági elvű rendszerek és az alapjövedelem, illetve a munkanélküliségi csapda és annak hiánya közti fogalmi különbségeket.

3. ábra Lineáris negatív jövedelemadó⁶⁹

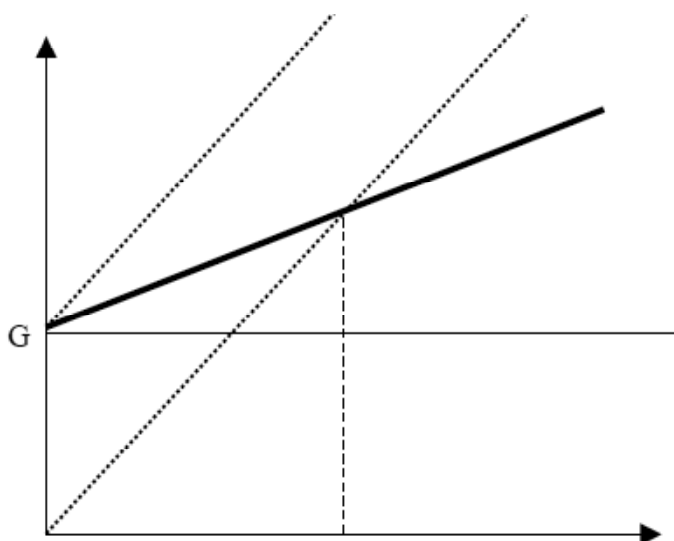
A rászorultság-elvű garantált minimumjövedelem úgy kerülheti el a munkanélküliségi csapdát, ha a juttatás mértéke továbbra is figyelembe veszi a bruttó jövedelem nagyságát, de a támogatás összegét a jövedelem növekedésénél kisebb mértékben csökkenti. Így a nettó jövedelmet

⁶⁹ Lásd pl. Friedman (1996): *Kapitalizmus és szabadság*.

ALAPJÖVEDELEM

a bruttó jövedelem függvényében szemléltető grafikon bal oldali szakasza már nem konstans, a támogatás teljes megszűnésének pontja (azaz a „fedezeti pont”) pedig magasabbra kerül. Ha (az 1. ábra mintájára) továbbra is azt feltételezzük, hogy a támogatásban nem részesülő háztartások egységes adókulcs szerinti adója fedezi a támogatást, úgy ez az adókulcs értelemszerűen magasabb lesz (az 1. ábrán bemutatott helyzethez képest), mivel több háztartás kap nagyobb aggregált összegű támogatást. Ha a minimumjövedelem szintje továbbra is G , a támogatás megszűnésének rátája (az 1. ábra szerinti) 100 százalék alá kerülhet, a magasabb jövedelmekre kivetett adó pedig ezzel arányosan növelhető addig, amíg a támogatás visszavonása (a fedezeti pont alatt) egyenlő lesz a pozitív adókulcs kezdő (fedezeti pont fölötti) értékével. Ez az eset a lineáris negatív jövedelemadónak felel meg, amely a negatív adó (vagy támogatás), illetve pozitív adó olyan szintjeit rendeli a bruttó jövedelemhez, hogy a nettó jövedelem a bruttó jövedelem függvényében egyenlegesen növekszik, a háztartás jövedelemszintjétől függetlenül.

4. ábra Alapjövedelem lineáris adózással⁷⁰

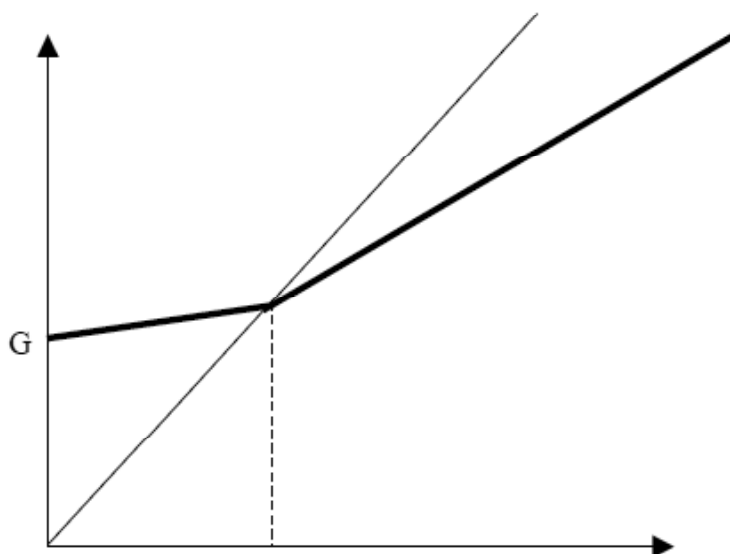

Az egyetemesen biztosított G szintű alapjövedelmet fedezhetjük a valamennyi nulla fölötti bruttó jövedelemre kivetett lineáris adóval. Az alapjövedelem kiosztása után az emberek bruttó jövedelmét jelző 45 fokos pontozott vonal eredeti helyzetével párhuzamosan, a G szintről indul. Az (önmagában adómentes) alapjövedelem finanszírozásához szükséges adóbevételek szükséges nagysága határozza meg az alapjövedelem szintjénél nagyobb jövedelmek egységes adókulcsát, azaz a nettó jövedelmet jelző [emelkedő] vastag egyenes meredekségét. Az eredeti 45 fokos egyenes és a vastaggal jelölt nettó jövedelem-egyenest metszés-

⁷⁰ Lásd pl. Atkinson (1995): *Public Economics in Action*. Oxford: Oxford University Press.

pontja jelzi azt a jövedelmi szintet, amely alatt a kedvezményezettek az alapjövedelemnél kevesebb, és amely fölött annál több adót fizetnek. Világosan látszik, hogy mind ez a pont, mind az ezt meghatározó vastag vonal egybe kell, hogy essen a 3. ábrán bemutatott fedezeti ponttal és az ezt jelző vastag bruttó–nettó egyenessel. A 3. ábra emelkedő egyenese ugyanis azt a helyzetet szemlélteti, amelyben a relatív szegényektől begyűjtött negatív adó egybeesik a relatív gazdagok által fizetett pozitív adóval. Ha tehát a 4. ábra egyenese enyhébb vagy meredekebb lenne, az azt jelentené, hogy a szegényebbek több vagy kevesebb nettó támogatást (az alapjövedelem és az annál kisebb összegű adó különbségét) kapnak a jobban keresők nettó befizetésénél (ez az általuk fizetett adó és az annál kisebb alapjövedelem különbsége), azaz nem kerül kiosztásra a befizetett adótömeg egésze, vagy nem áll rendelkezésre elegendő jövedelem. Ebben az értelemben a lineáris adóból finanszírozott alapjövedelem tehát az azonos összegű lineáris negatív jövedelemadóval „egyenértékűnek” tekinthető. Ugyanezen logika mentén a nem-lineáris megfelelő változatokat is egyenértékűnek tekinthetjük.

5. ábra Nem-lineáris negatív jövedelemadó⁷¹

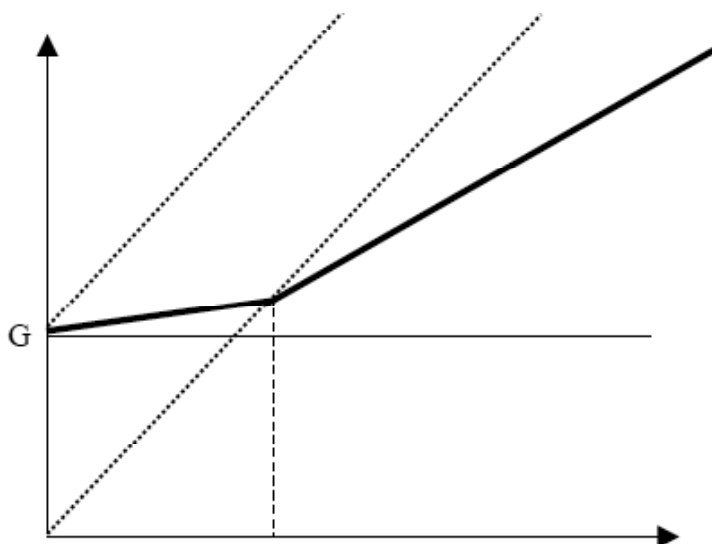
Számos olyan negatív jövedelemadó-javaslat született, amely lehetővé teszi a munkanélküliségi csapda elkerülését, anélkül, hogy csökkenteni kellene a minimumjövedelem szintjét, vagy hogy ez aránytalanul nagy mértékű adóval terhelné meg a dolgozók túlnyomó részét. A támogatás visszavonási rátája ebben az esetben magasabb, mint a pozitív adókulcs, a negatív jövedelemadó-rendszer egésze pedig regresszívnek tekinthető, mivel a tényleges határadókulcs magasabb a szegények, mint a gazdagok

⁷¹ Lásd pl. Mitschke (1985): *Steuer- und Transferordnung aus einem Guß*; Godino (1999): *Pour la création d'une allocation compensatrice de revenu*.

ALAPJÖVEDELEM

esetében. Természetesen ez a megoldás még mindig kevésbé regresszív és nagyobb mértékű újraelosztást tesz lehetővé, mint az 1. ábrán szemléltetett hagyományos garantált minimumjövedelem-rendszer.

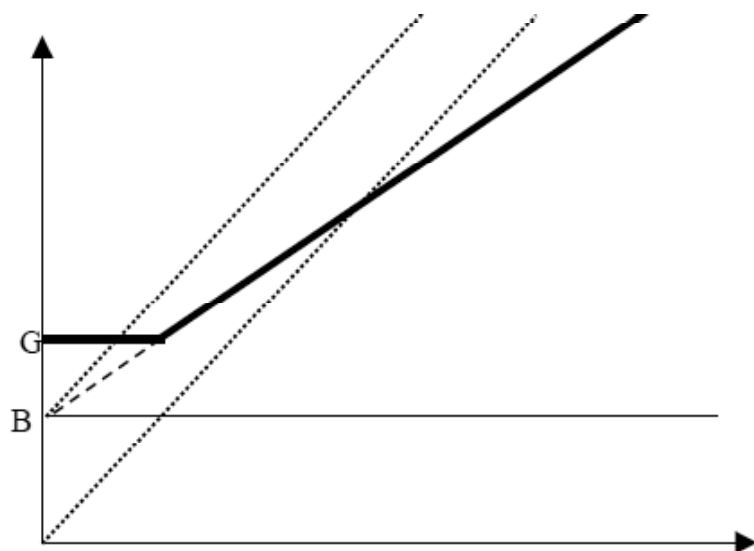
6. ábra Alapjövedelem az alacsony jövedelműek túladóztatásával⁷²

Ahogy a negatív jövedelemadó támogatói közül néhány a pozitív jövedelemadónál magasabb negatív jövedelemadó-kulcsot tartana optimálisnak (lásd 5. ábra), az alapjövedelem-tervezetek közt is van olyan, amelyik regresszív adózást javasol, azaz a viszonylag magas univerzális alapjövedelem fenntartható finanszírozása érdekében az alacsony jövedelműek külön megadóztatását javasolja, az általános adókulcson túl. Ez a megoldás nem olyan határozottan hárítja el a munkanélküliségi csapdát, mint a lineáris verzió, de kisebb mértékben sérülnek a magasabb képzettségű dolgozókat munkavállalásra, erőfeszítésekre és készségek elsajátítására készítő anyagi ösztönzők. Megint csak az a helyzet, hogy ez a megoldás még a „szegényekre kivetett adóval” együtt is kevésbé regresszív és nagyobb mértékben újraelosztó, mint a létező garantált minimumjövedelem-rendszerek azonos minimális jövedelemszint biztosítása esetén (1. ábra), még akkor is, ha azokat progresszív pozitív adóból finanszírozzák.

⁷² Lásd pl. Meade (1989): *Agathotopia*.

7. ábra Részleges alapjövedelem⁷³

Ahelyett, hogy regresszív jövedelemadóból fedezzünk egy „teljes” alapjövedelmet (mint a 6. ábrán), a rászorultság-elvű garantált minimum-jövedelem-rendszer részleges helybenhagyásával megpróbálkozhatunk a „részleges” alapjövedelem bevezetésével, hogy egyidejűleg biztosíthassuk a magas minimumjövedelmet, a munkanélküliségi csapda csökkentését, és a dolgozók többségének anyagi ösztönzését. Ekkor az egyedül élő személy garantált minimumjövedelménél lényegesen alacsonyabb B szinten jelöljük ki az univerzális alapjövedelmet. A 45 fokos pontozott vonal B értékkel fölfelé tolódik. Minden ezen felül eső bruttó jövedelemre azonos rátájú adót vetünk ki (az ezt jelző egyenes a B pontból induló szaggatott egyenes folytatása lesz), de ezt kiegészítjük avval, hogy rászorultság alapján minden G összegnél kisebb jövedelmet G-re egészítünk ki. Így továbbra is lesz olyan konstans szakasz, ahol a tényleges határadókulcs 100 százalék (a vastag vonal baloldali, vízszintes része), ám ez jóval rövidebb, mint az 1. ábrán bemutatott hagyományos rendszerben (a különbség itt B és G értékének különbségétől függ). Ha a hagyományos rendszerben munkanélküliségi csapdába kerülők legnagyobb része képes a minimális jövedelemhez közelítő összeget megkeresni, akkor az alacsonyabb vagy „részleges”, de feltétel nélkül járó alapjövedelemmel kiegészítve ez elég lehet ahhoz, hogy ez a támogatási rendszer kiküszöbölje a munkanélküliségi csapda legnagyobb részét. A legalacsonyabb jövedelmi sávra mindenki által fizetendő 100 százalékos adókulcs vonatkozik, és éppen ez teszi lehetővé a 3. és 4. ábrán bemutatottnál jóval alacsonyabb adókulcsokat a magasabb jövedelmi szinteken.

⁷³ Lásd pl. Dekkers – Nooteboom (1988): *Het gedeeltelijk basisinkomen, de hervorming van de jaren negentig*; Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR, 1985): *Waarborgen voor Zekerheid. Een nieuw stelsel van sociale zekerheid in hoofdlijnen*.